

ברכות פרק ראשון מאימתי קורין את שמע

(ברכות ב, א)

משנה:

מאימתי קורין את שמע בערבין?

משעה שהכהנים (שנטמאו וטבלו והעריב שמען והגיע עתם לאכול בתרומה) נכנסים לאכול בתרומתן - עד סוף האשמורה הראשונה (שליש הלילה, כדמפרש בגמרא (דף ג.); ומשם ואילך עבר זמן: דלא מקרי תו זמן שכיבה, ולא קרינן ביה 'בשכבך' [דברים ז, ו], ומקמי הכי נמי לאו זמן שכיבה, לפיכך הקורא קודם לכן לא יצא ידי חובתו; אם כן למה קורין אותה בבית הכנסת? - כדי לעמוד בתפלה מתוך דברי תורה, והכי תניא בברייתא בברכות ירושלמי; ולפיכך חובה עלינו לקרותה משתחשך; ובקריאת פרשה ראשונה שאדם קורא על מטתו - יצא) - דברי רבי אליעזר; וחכמים אומרים עד חצות; רבן גמליאל אומר: עד שיעלה עמוד השחר (שכל הלילה קרוי זמן שכיבה).

מעשה ובאו בניו מבית המשתה, אמרו לו: לא קרינו את שמע! אמר להם: אם לא עלה עמוד השחר - חייבין אתם לקרות.

ולא זו בלבד אמרו, אלא כל מה שאמרו חכמים עד חצות - מצותן עד שיעלה עמוד השחר:

* הקטר חלבים ואברים (של קרבנות שנזרק דמן ביום; חלבים - של כל קרבנות; אברים - של עולה) - מצותן עד שיעלה עמוד השחר (להעלות כל הלילה, ואינן נפטלים בלינה עד שיעלה עמוד השחר והן למטה מן המזבח, דכתיב לא ילין לבקר (שמות לד, כה)), * וכל הנאכלים ליום אחד (כגון: חטאת, ואשם, וכבשי עזרת, ומנחות, ותודה) - מצותן עד שיעלה עמוד השחר (והוא מביאן להיות נותר, דכתיב בתודה לא יניח ממנו עד בקר (ויקרא ז, טו), וכלם מתודה ילמדו);

אם כן למה אמרו חכמים 'עד חצות' (בקריאת שמע ובאכילת קדשים)? כדי להרחיק אדם מן העבירה. (ואסרום באכילה קודם זמנן כדי שלא יבא לאכלן לאחר עמוד השחר ויתחייב כרת; וכן בקריאת שמע לזרז את האדם שלא יאמר 'יש לי עוד שהות' ובתוך כך יעלה עמוד השחר ועבר לו הזמן. והקטר חלבים' דקתני הכא - לא אמרו בו חכמים עד חצות כלל, ולא נקט להו הכא אלא להודיע שכל דבר הנוהג בלילה כשר כל הלילה, והכי נמי תנן בפרק שני דמגילה (דף כ): 'כל הלילה כשר לקצירת העומר ולהקטר חלבים ואברים'.)

גמרא:

תנא היכא קאי (מהיכא קא סליק דתנא ביה חובת קריאת שמע שהתחיל לשאול כאן זמן הקריאה) דקתני 'מאימתי'? ותו: מאי שנא דתני 'בערבית' ברישא? לתני דשחרית ברישא?

תנא אקרא קאי (ושם למד חובת הקריאה), דכתיב (דברים ז, ו) [ושננתם לבניך ודברת בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך] ובשכבך ובקומך, והכי קתני: זמן קריאת שמע דשכיבה אימת? - משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן; ואי בעית אימא (הא דתנא ערבין ברישא) יליף מברייתו של עולם, דכתיב (בראשית א, ה) [ויקרא אלקים לאור יום ולחשך קרא לילה] ויהי ערב ויהי בקר יום אחד; אי הכי סיפא דקתני 'בשחר מברך שתיים לפניו ואחת לאחריה ובערב מברך שתיים לפניו ושתיים לאחריה' - לתני דערבית ברישא! תנא פתח בערבית והדר תני בשחרית ('מאימתי קורין את שמע בשחרית'); עד דקאי בשחרית פריש מילי דשחרית, והדר פריש מילי דערבית.

אמר מר: 'משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן'; מכדי כהנים אימת קא אכלי תרומה? משעת צאת הכוכבים? לתני 'משעת צאת הכוכבים' (שהוא גמר ביאת השמש, כדיליף לקמן (עמוד ב))? מלתא אגב אורחיה קמשמע לן: כהנים אימת קא אכלי בתרומה? - משעת צאת הכוכבים, והא קמשמע לן: דכפרה לא מעכבא, כדתניא [אמור פשוטא ד פ"ד מ"ח]: 'ובא השמש וטהר' [ואחר יאכל מן הקדשים כי לחמו הוא] כי את שמשו מעכבתו מלאכול בתרומה, ואין כפרתו מעכבתו מלאכול בתרומה.

וממאי דהאי 'ובא השמש' = ביאת השמש, והאי 'וטהר' = טהר יומא?

(ברכות ב, ב)

דילמא ביאת אורו הוא (שיאור השמש ביום השמיני), ומאי 'וטהר' - טהר גברא (ויטהר האיש עצמו בהבאת קרבנותיו, ואחר יאכל...)?

אמר רבה בר רב שילא: אם כן (דהאי קרא וטהר לשון צווי הוא) לימא קרא 'ויטהר'; מאי 'וטהר' = טהר יומא, כדאמרי אינשי: איערב שמשא ואדכי יומא (אדכי = לשון עבר: נתפנה מן העולם השמש). במערבא, הא דרבה בר רב שילא לא שמיע להו, ובעו לה מיבעיא: האי 'ובא השמש' ביאת שמשו הוא, ומאי 'וטהר' טהר יומא? או דילמא ביאת אורו הוא, ומאי 'וטהר' - טהר גברא? והדר פשטו לה מברייתא, מדקתני בברייתא (דקתני לקמן בשמעתין) 'משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן) סימן לדבר (גירסת רש"י: וראיה לדבר) צאת הכוכבים' - שמע מינה (אין כפרתן מעכבתן): ביאת שמשו הוא, ומאי 'וטהר' = טהר יומא.

אמר מר: 'משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן' - ורמינהו: 'מאימתי קורין את שמע בערבין?' - משהעני נכנס לאכול פתו במלח (שאין לו נר להדליק בסעודתו), עד שעה שעומד ליפטר מתוך סעודתו? סיפא ודאי פליגא אמתניתין (דקתני הכא 'עד שעה שעומד ליפטר מתוך הסעודה', והיינו לא כרבי אליעזר ולא כרבנן ולא כרבנן גמליאל, דדריש ובשכבך = תחלת זמן שכיבה, ובמתניתין תנן עד סוף האשמורה הראשונה), רישא מי לימא פליגי אמתניתין? לא, עני וכהן (עני כל לילותיו וכהן טמא לאכול בתרומה) - חד שיעורא הוא (צאת הכוכבים).

ורמינהו: 'מאימתי מתחילין לקרות קרית שמע בערבית?' - משעה שבני אדם נכנסין לאכול פתן בערבי שבתות (בערבי שבתות ממהרין לסעודה שהכל מוכן) - דברי רבי מאיר; וחכמים אומרים: משעה שהכהנים זכאין לאכול בתרומתן, סימן לדבר צאת הכוכבים; ואף על פי שאין ראיה לדבר (שהיום כלה בצאת הכוכבים) - זכר לדבר (איכא): שנאמר (נחמיה ט, טו) ואנחנו עושים במלאכה וחצים מחזיקים ברמחים מעלות השחר עד צאת הכוכבים ואומר (עזרא ט, טו) [גם בעת ההיא אמרתי לעם איש ונערו ילינו בתוך ירושלם] והיו לנו הלילה משמר והיום מלאכה; מאי 'ואומר'? וכי תימא מכי ערבא שמשא ליליא הוא, ואינהו דמחשכי (ועושין מלאכה בלילה משקיעת החמה עד צאת הכוכבים) ומקדמי (ומשכימין קודם היום, דאימא יום לא הוי עד הנץ החמה, והם מקדימין מעלות השחר, דהוי כמו מהלך חמשה מילין (פסחים דף צג:)) - תא שמע 'והיו לנו הלילה משמר והיום מלאכה' (מדקאמר 'והיום מלאכה' אלמא האי דעבר מעלות השחר עד צאת הכוכבים - יממא הוא, וזכר לדבר איכא: דכל עת מלאכה קורא הכתוב 'יום').

קא סלקא דעתך דעני ובני אדם חד שיעורא הוא (רוב בני אדם היינו עניים, כלומר: בני אדם בערבי שבתות ועניים בימות החול - חד שיעורא הוא); ואי אמרת עני וכהן חד שיעורא הוא - חכמים היינו רבי מאיר? אלא שמע מינה עני שיעורא לחוד וכהן שיעורא לחוד! לא: עני וכהן - חד שיעורא הוא, ועני ובני אדם לאו חד שיעורא הוא.

ועני וכהן חד שיעורא הוא? ורמינהו: 'מאימתי מתחילין לקרות שמע בערבין?' - משעה שקדש היום בערבי שבתות (היינו בין השמשות: ספק יום ספק לילה, וכיון דספק הוא - קדש היום מספק) - דברי רבי אליעזר; רבי יהושע אומר: משעה שהכהנים מטוהרים לאכול בתרומתן; רבי מאיר אומר: משעה שהכהנים טובלין לאכול בתרומתן (היינו קודם בין השמשות, כדי שיהא להם קודם בין השמשות הערב שמש, והכי אמרינן ב'במה מדליקין' (דף לה) דזמן הטבילה קודם בין השמשות מעט);

אמר לו רבי יהודה: והלא כהנים - מבעוד יום הם טובלים?! (רבי יהודה לטעמיה, דאמר ב'במה מדליקין': בין השמשות? - כדי מהלך חצי מיל קודם צאת הכוכבים קרוי 'בין השמשות' והוי ספק, הלכך: טבילה דמקמי הכי - 'מבעוד יום' הוא, ולא זמן שכיבה הוא; ולקמן מפרש מאי אהדר ליה רבי מאיר);

רבי חנינא אומר: משעה שעני נכנס לאכול פתו במלח; רבי אחאי - ואמרי לה רבי אחא - אומר: משעה שרוב בני אדם נכנסין להסב (אית דאמרי בימות החול, ואית דאמרי בשבתות; מכל מקום מאוחר הוא (לכולם)), ואי אמרת עני וכהן חד שיעורא הוא, רבי חנינא היינו רבי יהושע! אלא לאו שמע מינה שיעורא דעני לחוד ושיעורא דכהן לחוד? שמע מינה.

הי מנייהו מאוחר (דעני או דכהן)?

מסתברא דעני מאוחר; דאי אמרת דעני מוקדם - רבי חנינא היינו רבי אליעזר, אלא לאו שמע מינה דעני מאוחר? שמע מינה.

אמר מר: 'אמר ליה רבי יהודה: והלא כהנים מבעוד יום הם טובלים'; שפיר קאמר ליה רבי יהודה לרבי מאיר?
ורבי מאיר הכי קאמר ליה: מי סברת דאנא אבין השמשות דידך קא
אמינא אנא? אבין השמשות דרבי יוסי קא אמינא, דאמר רבי יוסי:
בין השמשות כהרף עין: זה נכנס וזה יוצא ואי אפשר לעמוד
עליו'. (בין השמשות דרבי יהודה מהלך חצי מיל לפני צאת הכוכבים, ודרבי יוסי כהרף עין לפני צאת
הכוכבים, ורבי מאיר כרבי יוסי סבירא ליה, וכי טביל מקמי הכי – 'סמוך לחשכה' הוא, וזמן שכיבה קרינן
ביה.)

(ברכות ג, א)
קשיא דרבי מאיר אדרבי מאיר (לעיל אמר 'משעה שבני אדם נכנסין לאכול פתן בערב
שבתות' והוא שעור מאוחר משל כהן, והכא אמר 'משעת טבילה', שהיא קודם בין השמשות)?
תרי תנאי אליבא דרבי מאיר;
קשיא דרבי אליעזר (דברייתא) אדרבי אליעזר (דמתניתין)?
תרי תנאי אליבא דרבי אליעזר;
ואיבעית אימא: רישא (דמתניתין) - לאו רבי אליעזר היא (והא דקתני דרבי
דבי אליעזר - אסוף הזמן קאי דקאמר, 'עד סוף האשמורה הראשונה', ופליגי רבנן עליה ואמרי 'עד חצות',
דרבי אליעזר דריש 'בשכב' = זמן התחלת שכיבה שבני אדם הולכים לשכב, זה קודם וזה מאוחר, ורבנן דרשי
כל זמן שכיבה, דהיינו כל הלילה, אלא שעשו סייג לדבר ואמרו עד חצות, ורבן גמליאל לית ליה ההוא
סייג).

עד סוף האשמורה:
מאי קסבר רבי אליעזר (הוה ליה לומר זמן הניכר)? אי קסבר שלש משמרות
הוי הלילה (דפליגי תנאי לקמן בהא מלתא: איכא מאן דאמר שלש משמרות הוי הלילה במשמרות
עבודת המלאכים, ושיר שלהם נחלק לשלש חלקים: ראשונה לכת אחת, שניה לכת אחרת, שלישית לכת
שלישית, ואיכא מאן דאמר ארבע משמרות הוי הלילה) - לימא 'עד ארבע שעות', ואי
קסבר ארבע משמרות הוי הלילה - לימא 'עד שלש שעות'?
לעולם קסבר שלש משמרות הוי הלילה, והא קא משמע לן: דאיכא
משמרות ברקיע ואיכא משמרות בארעא (כשנתן לך סימן זמן הקריאה בסוף האשמורה
ולא פירש לך סימן מפורש - למדך שיש היכר לכל אדם בדבר, כי היכי דאיכא ברקיע), דתניא: 'רבי
אליעזר אומר: שלש משמרות הוי הלילה ועל כל משמר ומשמר יושב
הקב"ה ושואג כארי, שנאמר (ירמיהו כה, ל) [ואתה תנבא אליהם את כל הדברים האלה ואמרת
אליהם] ה' ממרום ישאג וממעון קדשו יתן קולו שאוג ישאג על נוהו [הידד כדרכים יענה אל כל ישבי
הארץ] ('ישאג' 'שאוג' 'ישאג' - הרי שלש), וסימן לדבר משמרה ראשונה - חמור
נוער, שניה - כלבים צועקים, שלישית - תינוק יונק משדי אמו
ואשה מספרת עם בעלה (כבר הגיע קרוב ליום ובני אדם מתעוררים משינתם והשוכבים יחד
מספרים זה עם זה); מאי קא חשיב רבי אליעזר (סימנים הללו שנתן למשמרות הארץ היכן
נתנו: בתחלת האשמורות או בסופן)? אי תחלת משמרות קא חשיב, תחלת משמרה
ראשונה סימנא למה לי? אורתא הוא (צאת הכוכבים)? אי סוף משמרות
קא חשיב, סוף משמרה אחרונה למה לי סימנא? יממא הוא?! אלא
חשיב סוף משמרה ראשונה ותחלת משמרה אחרונה, ואמצעית
דאמצעיתא.

ואיבעית אימא: כולהו סוף משמרות קא חשיב, וכי תימא 'אחרונה
לא צריך, למאי נפקא מינה? - למיקרי קרית שמע למאן דגני בבית
אפל ולא ידע זמן קרית שמע אימת: כיון דאשה מספרת עם בעלה
ותינוק יונק משדי אמו - ליקום וליקרי.
אמר רב יצחק בר שמואל משמיה דרב: שלש משמרות הוי הלילה, ועל
כל משמר ומשמר יושב הקב"ה ושואג כארי ואומר "אוי לבנים
שבעונותיהם החרבתי את ביתי ושרפתי את היכלי והגליתים לבין
אומות העולם!"

תניא: 'אמר רבי יוסי: פעם אחת הייתי מהלך בדרך ונכנסתי
לחורבה אחת מחורבות ירושלים להתפלל; בא אליהו זכור לטוב
ושמר לי על הפתח (ושמר = והמתין כמו 'לא יאמר אדם לחבירו שמור לי בצד עבודת גלולים
פלוני' (סנהדרין דף טג); וב"ק בפרק 'החובל' (דף צג): 'שמרה עומדת על פתח חצרה', וכן ואביו שמר את הדבר
(בראשית לז, יא); שומר אמונים (ישעיהו כו, ב)) עד שסיימתי תפילתי; לאחר שסיימתי
תפילתי - אמר לי: שלום עליך רבי! ואמרתי לו: שלום עליך רבי
ומורי! ואמר לי: בני, מפני מה נכנסת לחורבה זו? אמרתי לו:
להתפלל! ואמר לי: היה לך להתפלל בדרך! ואמרתי לו: מתיירא

הייתי שמא יפסיקו בי עובדי דרכים. ואמר לי: היה לך להתפלל תפלה קצרה (הבינו; ולקמן מפרש לה בפרק 'תפלת השחר' (דף כט.)).
באותה שעה למדתי ממנו שלשה דברים: למדתי 1. שאין נכנסין לחורבה ולמדתי 2. שמתפללין בדרך, ולמדתי 3. שהמתפלל בדרך מתפלל תפלה קצרה;

ואמר לי: בני! מה קול שמעת בחורבה זו?
ואמרתי לו: שמעתי בת קול שמנהמת כיונה ואומרת "אוי לבנים שבעונותיהם החרבתי את ביתי ושרפתי את היכלי והגליתים לבין האומות!" ואמר לי: חייך וחי ראשך, לא שעה זו בלבד אומרת כך אלא בכל יום ויום שלש פעמים אומרת כך, ולא זו בלבד, אלא בשעה שישראל נכנסין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ועונין "יהא שמיא הגדול מבורך" - הקב"ה מנענע ראשו ואומר "אשרי המלך שמקלסין אותו בביתו כך (אשרי כל זמן שהיה קלוס זה בתוך בית המקדש); מה לו לאב שהגלה את בניו ואוי להם לבנים שגלו מעל שולחן אביהם!"

תנו רבנן: 'מפני שלשה דברים אין נכנסין לחורבה: מפני חשד (שלא יאמרו זונה מוכנת לו שם), מפני המפולת (שחומת החורבה רעועה ומסוכן הוא פן תפול החומה עליו) ומפני המזיקין'.
'מפני חשד' ? ותיפוק ליה משום מפולת? (כלומר: למה לנו שלשה טעמים לדבר אחד - הרי די באחת מהן - אם לא בא ללמדך שיש שעות שאין הטעם הזה, וצריך להניח בשביל זה)

(ברכות ג, ב)
בחדתי (שנפלה מחדש: שהחומה שלה נפלה ועודנה בחזקתה).
ותיפוק ליה משום מזיקין?
בתרי.
אי בתרי, חשד נמי ליכא (דתנן (במסכת קידושין דף 9): 'אבל אשה מתיחדת עם שני אנשים')?
בתרי ופריצי (דאמרין התם 'לא שנו אלא בכשרים').
'מפני המפולת' ? ותיפוק ליה משום חשד ומזיקין?
בתרי וכשרי.
'מפני המזיקין' ? ותיפוק ליה מפני חשד ומפולת?
בחורבה חדתי ובתרי וכשרי;
אי בתרי - מזיקין נמי ליכא?
במקומן (במקום שהם מצויין תדיר) חיישינן (אפילו בתרי);
ואיבעית אימא: לעולם בחד ובחורבה חדתי דקאי בדברא (בשדה),
דהתם משום חשד ליכא, דהא אשה בדברא לא שכיחא, ומשום מזיקין איכא.

תנו רבנן: 'ארבע משמרות הוי הלילה - דברי רבי; רבי נתן אומר: שלש'.
מאי טעמא דרבי נתן?
דכתיב (שופטים ז, טז) ויבא גדעון ומאה איש אשר אתו בקצה המחנה ראש האשמורת התיכונה [אך הקם הקימו את השמרים ויתקעו בשופרות ונפוץ הכדים אשר בידם]; תנא: 'אין 'תיכונה' אלא שיש לפניה ולאחריה!
ורבי?
מאי 'תיכונה'? - אחת מן התיכונה שבתוכונות.
ורבי נתן?
מי כתיב 'תיכונה שבתוכונות'? 'תיכונה' כתיב!
מאי טעמא דרבי?

אמר רבי זריקא אמר רבי אמי אמר רבי יהושע בן לוי: כתוב אחד אומר (תהלים קיט, טב) חצות לילה אקום להודות לך על משפטי צדקך, וכתוב אחד אומר (תהלים קיט, קמח) קדמו עיני אשמורות [לשיח באמרתך] (אלמא: חצות לילה שהיה דוד עומד - שתי משמרות יש בהם) הא כיצד? - ארבע משמרות הוי הלילה.
ורבי נתן סבר לה כרבי יהושע, דתנן [להלן ט, ב]: 'רבי יהושע אומר: עד שלש שעות, שכן דרך מלכים לעמוד בשלש שעות': שית דליליא (חצות לילה הוי שש שעות) ותרתי דיממא (ששאר מלכים ישנים) - הווי להו שתי משמרות (של שמונה שעות); (ורבי נתן אמר לך: האי קדמו עיני אשמורות דקאמר דוד - קדמו לשאר מלכים קאמר, שדרך לעמוד בשלש שעות ביום, בתחלת שעה שלישית).
רב אשי אמר: משמרה ופלגא נמי 'משמרות' קרו להו.

ואמר רבי זריקא אמר רבי אמי אמר רבי יהושע בן לוי: אינן אומרינן בפני המת אלא דבריו של מת.

אמר רבי אבא בר כהנא: לא אמרן אלא בדברי תורה (דבר הלכה אסור לספור לפניו: שהכל חייבין לספור בהן והמת דומם, והוה ליה לועג לרש חרף עושהו) (משלי יז,ה), אבל מילי דעלמא (שאין גנאי למחריש בהן) לית לן בה;

ואיכא דאמרי אמר רבי אבא בר כהנא: לא אמרן אלא [אפילו] בדברי תורה, וכל שכן מילי דעלמא.

ודוד, בפלגא דליליא הוה קאי? מאורתא (מתחלת הלילה) הוה קאי, דכתיב (תהלים קיט,קמז) קדמתי בנשף ואשועה [לדבך יחלתי]. וממאי דהאי 'נשף' אורתא הוא?

דכתיב (משלי יז,ט) בנשף בערב יום באישון לילה ואפילה (בנשף בערב יום: בהעריב היום קרוי 'נשף') אמר רב אושעיא אמר רבי אחא: הכי קאמר (קרא דחצות לילה): מעולם לא עבר עלי חצות לילה בשינה (שקודם לכן הייתי עומד).

רבי זירא אמר: עד חצות לילה היה מתנמנם כסוס (עוסק בתורה כשהוא מתנמנם, כסוס הזה שאינו נרדם לעולם אלא מתנמנם ונעור תמיד), מכאן ואילך היה מתגבר כארי.

רב אשי אמר: עד חצות לילה היה עוסק בדברי תורה, מכאן ואילך בשירות ותשבחות (והכי מפרש בההוא קרא להודות לך וגו').

ו'נשף' - אורתא הוא? הא 'נשף' צפרא הוא, דכתיב (שמואל א לז,יז) ויכם דוד מהנשף ועד הערב למחרתם [ולא נמלט מהם איש כי אם ארבע מאות איש נער אשר רכבו על הגמלים וינסו] (למחרתם = ליום מחרת של חנייתם שם), מאי, לאו מצפרא ועד ליליא? לא! מאורתא ועד אורתא.

אי הכי - לכתוב 'מהנשף ועד הנשף' או 'מהערב ועד הערב'??!

אלא אמר רבא (גירסת רש"י: רב אשי): תרי נשפי הוו: נשף ליליא ואתי יממא, נשף יממא ואתי ליליא ('נשף יממא' = קפץ ועלה, כמו 'לנשף מדוכתיה' (מגילה דף ג.) וכמו 'האי בוקא דאטמא דשף מדוכתיה - טרפה' (חולין דף מב:)).

ודוד מי הוה ידע פלגא דליליא אימת? השתא משה רבינו לא הוה ידע, דכתיב (שמות יא,ט) [ויאמר משה כה אמר ה'] כחצות הלילה אני יוצא בתוך מצרים; מאי 'כחצות'? אי לימא דאמר ליה קודשא בריך הוא 'כחצות' - מי איכא ספיקא קמי שמיא? אלא דאמר ליה <למחר> <כחצות> <כי השתא> ואתא איהו ואמר 'כחצות' (לפי שלא היה יודע לכוין השעה ולהעמיד דבריו בשעת המאורע), אלמא מספקא ליה, ודוד הוה ידע?

דוד - סימנא הוה ליה, דאמר רב אחא בר ביזנא אמר רב שמעון חסידא: כנור היה תלוי למעלה ממטתו של דוד (ונקביו לצד צפון), וכיון שהגיע חצות לילה - בא רוח צפונית ונושבת בו ומנגן מאליו (דאמר מר (בבבא בתרא דף כה.) 'ארבע רוחות מנשבות בכל יום ויום: שש שעות ראשונות של יום מנשבת רוח מזרחית מהלך החמה, ושש אחרונות רוח דרומית, ובתחלת הלילה רוח מערבית, ובחצות הלילה - רוח צפונית); מיד היה עומד ועוסק בתורה עד שעלה עמוד השחר; כיון שעלה עמוד השחר - נכנסו חכמי ישראל אצלו, אמרו לו: אדונינו המלך! עמך ישראל צריכין פרנסה! אמר להם: לכו והתפרנסו זה מזה!

אמרו לו: אין הקומץ משביע את הארי ואין הבור מתמלא מחוליתו (העוקר חוליא מבור כרוי, וחוזר ומשליכו לתוכו - אין מתמלא בכך; אף כאן: אם אין אתה מכין לעניים שבנו מזונות ממקום אחר - אין אנו יכולין לפרנסם משל עצמנו)!

אמר להם: לכו ופשטו ידיכם בגדוד!

מיד יועצים באחיתופל (איזה הדרך ילכו, והיאך יציבו מצב ומשחית, וטכסיסי מארב מלחמה), ונמלכין בסנהדרין (נוטלין מהם רשות כדי שיתפללו עליהם), ושואלין באורים ותומים (אם יצליחו).

אמר רב יוסף: מאי קרא? - דכתיב (דברי הימים א כז,לד) ואחרי אחיתופל בניהו בן יהוידע ואביתר ושר צבא למלך יואב; אחיתופל - זה יועץ, וכן הוא אומר (שמואל ב טז,כג) ועצת אחיתופל אשר יעץ בימים ההם כאשר ישאל <איש> בדבר האלהים [כן כל עצת אחיתופל גם לדוד גם לאבשלם];

(ברכות ד,א)

בניהו בן יהוידע - זה סנהדרין (שהיה אב בית דין), ואביתר - אלו אורים ותומים (שכל ימי דוד היה נשאל באביתר עד מלחמת אבשלום ששאל אביתר ולא עלתה לו, ושאל צדוק ועלתה לו, כדאמרינן בסדר עולם, ונסתלק אז מן הכהונה [הגדולה]), וכן הוא אומר:

(שמואל ב כג) [ויואב אל כל הצבא ישראל] ובניהו בן יהוידע על הכרתי ועל הפלתי (ראשון וקודם להם: שבתחילה נוטלים רשות, ואחר כך שואלים אם יצליחו); ולמה נקרא שמם 'כרתי' ו'פלותי'? 'כרתי' - שכורות דבריהם (שאומרים דברים קצובים וגמורים; שלא יפחתו ולא יוסיפו);

'פלותי' - שמופלאים בדבריהם. ואחר כך 'שר צבא למלך יואב' (להוליך אנשי המלחמה). אמר רב יצחק בר אדא - ואמרי לה אמר רב יצחק בריה דרב אידי: מאי קרא (דכנור היה תלוי למעלה ממסתו ומעוררו)? (תהלים נז, ט) עורה כבודי עורה הנבל וכנור אעירה שחר (עורה כבודי: אל תתכבדי בשינה כשאר מלכים; אעירה שחר שאר מלכים השחר מעורר, ואני מעורר את השחר).

רבי זירא אמר: משה לעולם הוה ידע, ודוד נמי הוה ידע; וכיון דדוד הוה ידע כנור למה ליה? לאתעורי משנתיה; וכיון דמשה הוה ידע, למה ליה למימר 'כחצות'? משה קסבר שמא יטעו אצטגניני פרעה (אם אני יודע לכיון השעה - הם אינם יודעים לכיון השעה, וקודם שיגיע חצות יהיו סבורים שהגיע ועדיין לא באה המכה) ויאמרו "משה בדאי הוא" (הלכך טוב לאחוז לשון 'איני יודע'), דאמר מר (במסכת דרך ארץ זוטא, פ"ג מ"ב; מסכת כלה רבתי פ"ה מ"א): 'למד לשונך לומר "איני יודע", שמא תתבדה ותאחז (תהא נאחז ונכשל בדבירך)'. רב אשי אמר: בפלגא אורתא דתליסר נגהי ארבסר הוה קאי (ליל שעבר שלשה עשר ולמחרת יגיע ארבעה עשר), והכי קאמר משה לישראל: אמר הקב"ה למחר כחצות הלילה כי האידנא אני יוצא בתוך מצרים.

(תהלים ב, 19) [לדוד] שמרה נפשי כי חסיד אני [הושע עבדך אתה אלקי הבוטח אליך]: לוי ורבי יצחק: חד אמר כך אמר דוד לפני הקב"ה: רבונו של עולם! לא חסיד אני, שכל מלכי מזרח ומערב ישנים עד שלש שעות ואני (תהלים קיט, טב) חצות לילה אקום להודות לך [על משפטי צדק]! ואידך - כך אמר דוד לפני הקב"ה: רבונו של עולם! לא חסיד אני, שכל מלכי מזרח ומערב יושבים אגודות אגודות בכבודם ואני ידי מלוכלכות בדם (שהנשים מראות לו דם נדה אם טמא אם טהור שיש מדאות דם טהור באשה) ובשפיר (הוא עור הולד שהעצמות והגידים והבשר נצורים בתוכו). ויש שפיר שהאשה יושבת עליו ימי טומאה וימי טהרה ואי זה זה המרוקם ובמס' נדה (דף כד ב) מפרש לה ויש שפיר מלא מים ודם שאינו חשוב ולד לישב עליו טומאת יולדת וימי טהרתה) ובשליא (דתנן (שם כו.) אין שליא בלא ולד והוא כמין לבוש שהולד שוכב בתוכה וקורין ושטי"ז דור בלע"ז ותניא (שם) אין שליא פחותה מטפח ותחלתה כחוט של ערב וסופה כתורמוס והיו מביאין אותה לפניו לראות אם יש בה כשיעור ואם עשויה כדת שליא שנחזיקנה שהיה ולד בתוכה ונמוח ותשב עליו ימי טומאה וטהרה אם לאו) כדי לטהר אשה לבעלה, ולא עוד אלא כל מה שאני עושה אני נמלך במפיבשת רבי, ואומר לו: "מפיבשת רבי! יפה דנתי? יפה חייבתי? יפה זכיתי? יפה טהרתי? יפה טמאתי?" ולא בושתי! ('זכיתי' ו'חייבתי' שייך בדיני ממונות ודיני נפשות, 'טמאתי' ו'טהרתי' - בהלכות טומאה וטהרה)

אמר רב יהושע בריה דרב אידי: מאי קרא? - (תהלים קיט, מז) ואדברה בעדותיך נגד מלכים ולא אבוש; תנא: 'לא מפיבשת' שמו, אלא 'איש כשת' שמו, ולמה נקרא שמו מפיבשת שהיה מכיש פני דוד בהלכה (מפיבשת = מפי בושת) בדברי הלכה היוצאין מפיו היה בושת לדוד: שפעמים שהיה טועה והוא אומר לו "טעית", לפי כך (בזכות שהיה דוד מקטין עצמו) זכה דוד ויצא ממנו כלאב. ואמר רבי יוחנן: לא 'כלאב' שמו אלא 'דניאל' שמו (במקום אחד אומר (שמואל ב ג, א) ומשנהו כלאב לאביגיל אשת נבל וגו' ובמקום אחר אומר: והשני דניאל לאביגיל בדברי הימים (א, ג, א)), ולמה נקרא שמו 'כלאב'? - שהיה מכלים פני מפיבשת בהלכה (כלאב מכלים את הרב, שהיה אב בהוראות), ועליו אמר שלמה בחכמתו (משלי כג, טו) בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני, ואומר (משלי כז, יא) חכם בני ושמח לבי ואשיבה חורפי דבר.

ודוד מי קרי לנפשיה חסיד והכתיב (תהלים כז, יג) לולא האמנתי לראות בטוב ה' בארץ חיים (לולא האמנתי לראות בטוב ה' - כבר טרדוני מיראתך, כמו שנאמר 'כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד וגו' (שמואל א כו, יט)), ותנא משמיה דרבי יוסי: 'למה נקוד על 'לולא'? - (לדרוש את הנקודה שהיא ממעטת את משמעות הכתוב, לומר שלא דבר ברור היה לו לראות בטוב ה'; 'לולא' לשון 'אם לא', כמו לולי אלהי אבי [ופחד יצחק] היה לי (בראשית לא, מב)) ? אמר דוד לפני הקב"ה: ריבונו של עולם! מובטח אני בך שאתה משלם שכר

טוב לצדיקים לעתיד לבוא, אבל איני יודע אם יש לי חלק ביניהם
אם לאו?!

שם יגרום החטא (תירוצא הוא: לעולם מוחזק בידו שהוא חסיד, וזה שספק בידו אם יראה בטוב ה'
- לפי שהיה ירא שם יחטא ויגרום החטא מלאות בטוב), כדרכי יעקב בר אידי, דרבי
יעקב בר אידי רמי: כתיב (בראשית כח, טו) והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך
[והשבתך אל האדמה הזאת כי לא אעזבך עד אשר אם עשיתי את אשר דברתי לך], וכתב (בראשית לב, ז)
ויירא יעקב מאד [ויצר לו ויחץ את העם אשר אתו ואת הצאן ואת הבקר והגמלים לשני מחנות] ? אמר:
שם יגרום החטא (ויירא יעקב שם אחר הבטחה חטאתי), כדתניא (שהחטא גורם שאין
ההבטחה מתקיימת): (שמות טו, טז) [תפל עליהם אימתה ופחד בגדל זרועך ידמו כאבן] עד יעבור עמך ה' עד
יעבור עם זו קניית: 'עד יעבור עמך ה' - זו ביאה ראשונה (שבאו בימי יהושע),
'עד יעבור עם זו קניית' זו ביאה שנייה (כשעלו מגלות בבל בימי עזרא); מכאן
אמרו חכמים: ראויים היו ישראל ליעשות להם נס כימי עזרא כדרך
שנעשה להם כימי יהושע בן נון (לבוא ביד רמה), אלא שגורם החטא (ולא
הלכו אלא ברשות כורש, וכל ימי מלכי פרס - נשתעבדו להם: לכורש, ולאחשורוש, ולדריוש האחרון).

וחכמים אומרים: עד חצות:

חכמים כמאן סבירא להו (במשמעות 'בשכנך' האמור בתורה) ? אי כרבי אליעזר
סבירא להו (דאית ליה 'בשכנך' כל זמן שבני אדם עוסקין לילך ולשכב: זה מקדים זה מאחר) -
לימרו כרבי אליעזר (דאמר סוף האשמורה הראשונה דודאי כל שדעתו לישן כבר שכב וישן),

(ברכות ד, ב)

ואי כרבן גמליאל סבירא להו (דמשמע ליה 'בשכנך' - כל זמן שבני אדם שוכבים, ויש
בכלל הזה כל הלילה) לימרו כרבן גמליאל ('עד עמוד השחר') ?
לעולם כרבן גמליאל סבירא להו, והא דקא אמרי 'עד חצות' - כדי
להרחיק את האדם מן העבירה (שם יסמוך על שהות שיש לו), כדתניא:
'חכמים עשו סייג לדבריהם כדי שלא יהא אדם בא מן השדה בערב
ואומר "אלך לביתי ואוכל קימעה" (מעט) ואשתה קימעה ואישן קימעה
ואחר כך אקרא קרית שמע ואתפלל", וחוטפתו שינה ונמצא ישן כל
הלילה! אבל אדם בא מן השדה בערב, נכנס לבית הכנסת: אם רגיל
לקרות - קורא, ואם רגיל לשנות - שונה, וקורא קרית שמע
ומתפלל ואוכל פתו ומברך; וכל העובר על דברי חכמים - חייב
מיתה!'

מאי שנא בכל דוכתא דלא קתני 'חייב מיתה' ומאי שנא הכא דקתני
'חייב מיתה' ?

איבעית אימא משום דאיכא אונס שינה (התוקפתו לעבור על דברי חכמים הוזקקו
להזהירו יותר), ואיבעית אימא לאפוקי ממאן דאמר (לקמן בפרק 'תפלת השחר' דף
כז:): 'תפלת ערבית רשות' - קא משמע לן דחובה.

אמר מר: 'קורא קרית שמע' (של ערבית תחלה) ומתפלל (ואחר כך מתפלל) -
מסייע ליה לרבי יוחנן, דאמר רבי יוחנן: איזהו בן העולם הבא?
- זה הסומך גאולה לתפלה של ערבית*; רבי יהושע בן לוי אומר:
תפלות - באמצע תקנום (בין שני קרית שמע תקנו כל תפלות של יום; דקא סבר תפלת ערבית
קודמת לקרית שמע). (מסייע ליה לרבי יוחנן, דאמר: ערבית נמי קרית שמע ואחר כך תפלה, כדי שיסמוך
גאולה לתפלה, ודלא כרבי יהושע בן לוי דאמר: תפלה ואחר כך קרית שמע)
* (וכל שכן דשחרית, דעיקר גאולת מצרים - בשחרית הוה, כדכתיב ממחרת הפסח יצאו בני ישראל (במדבר לג, ג),
וסמיכת גאולה לתפלה רמזה דוד בספר תהלים, דכתיב ה' צורי וגואלי (תהלים יט, טו), וסמך ליה יענן ה' ביום צרה
(תהלים כב, ב), ואמרינן בברכות ירושלמי (פ"א ה"א) 'מי שאינו סומך גאולה לתפלה למה הוא דומה? - לאוהבו של
מלך שבא ודפק על פתחו של מלך; יצא המלך ומצאו שהפליג - אף הוא הפליג', אלא יהיה אדם מקרב
להקב"ה אליו ומצוהו בתשבחות וקלוטין של יציאת מצרים, והוא מתקרב אליו, ובעודו קרוב אליו יש לו
לתבוע צרכיו).

במאי קא מפלגי?

אי בעית אימא קרא, איבעית אימא סברא:

איבעית אימא סברא: דרבי יוחנן סבר גאולה מאורתא נמי הוי,
אלא גאולה מעלייתא לא הויא אלא עד צפרא, ורבי יהושע בן לוי
סבר: כיון דלא הויא אלא מצפרא - לא הויא גאולה מעלייתא (הילכך
גאולה דאורתא לא חשיבא לאהדורי עלה סמיכת תפלה);

ואיבעית אימא קרא, ושניהם מקרא אחד דרשו, דכתיב (דברים ז, י) [ושננתם
לבנך ודברת בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך] ובשכנך ובקומך; רבי יוחנן סבר: מקיש
שכיבה לקימה: מה קימה קרית שמע ואחר כך תפלה (דבשחרית כולוהו מודו

דבעי מסמך) - אף שכיבה נמי קרית שמע ואחר כך תפלה; רבי יהושע בן לוי סבר: מקיש שכיבה לקימה: מה קימה קרית שמע סמוך למטתו - אף שכיבה נמי קרית שמע סמוך למטתו.
מתיב מר בריה דרבינא: 'בערב מכוך שתיים לפנייה ושתיים לאחרייה', ואי אמרת בעי לסמוך - הא לא קא סמך גאולה לתפלה, דהא בעי למימר 'השכיבנו'?!
אמרי: כיון דתקיננו רבנן השכיבנו - כגאולה אריכתא דמיא; דאי לא תימא הכי, שחרית היכי מצי סמיך?: והא אמר רבי יוחנן בתחלה אומר (תהלים נא, יז) ה' שפתי תפתח [ופי יגיד תהלתך] ולבסוף הוא אומר (תהלים יט, יט) יהיו לרצון אמרי פי [והגיון לבי לפניך ה' צורי וגואלי]? אלא התם כיון דתקיננו רבנן למימר ה' שפתי תפתח - כתפלה אריכתא דמיא, הכא נמי כיון דתקיננו רבנן למימר השכיבנו - כגאולה אריכתא דמיא.

אמר רבי אלעזר אמר רבי אבינא: 'כל האומר תהלה לדוד (תהלים קמה) בכל יום שלש פעמים (כנגד שלש תפלות) - מובטח לו שהוא בן העולם הבא' מאי טעמא?: אילימא משום דאמריא באל"ף בי"ת - נימא אשרי תמימי דרך (תהלים קיט), דאמריא בתמניא אפיין! אלא משום דאית ביה (תהלים קמה, טז) פותח את ידך [ומשביע לכל חי רצון]? - נימא הלל הגדול, דכתיב ביה (תהלים קלו, כה) נותן לחם לכל בשר [כי לעולם חסדו]?
אלא משום דאית ביה תרתי (דאמריא באל"ף בי"ת, ויש בו שבח הכנת מזון לכל חי).
אמר רבי יוחנן: מפני מה לא נאמר נו"ן באשרי? מפני שיש בה מפתח של שונאי ישראל, דכתיב (עמוס ה, ב) נפלה לא תוסיף קום בתולת ישראל [נטשה על אדמתה אין מקימה].
במערבא מתרצי לה הכי: נפלה - ולא תוסיף לנפול עוד, קום בתולת ישראל.
אמר רב נחמן בר יצחק: אפילו הכי (אף על פי שהפסיק נו"ן מפני נפילה שבה ולא אבה לרמזה חזר ורמז סמיכת הנפילה תכף לה) חזר דוד וסמכן ברוח הקדש, שנאמר (תהלים קמה, יד) סומך ה' לכל הנופלים [וזוקף לכל הכפופים].

אמר רבי אלעזר בר אבינא: גדול מה שנאמר במיכאל יותר ממה שנאמר בגבריאל, דאילו במיכאל כתיב (ישעיהו ו, י) ויעף אלי אחד מן השרפים [ובידו רצפה במלקחים לקח מעל המזבח] (ויעף אלי - בפריחה אחת ולא הרגיע בינתיים), ואלו גבי גבריאל כתיב (דניאל ט, כא) [ועוד אני מדבר בתפלה] והאיש גבריאל אשר ראיתי בחזון בתחלה מועף ביעף [נגע אלי כעת מנחת ערב] (מועף ביעף = שתי פריחות).
מאי משמע דהאי אחד - מיכאל הוא?
אמר רבי יוחנן: אתיא 'אחד' 'אחד': כתיב הכא 'ויעף אלי אחד מן השרפים' וכתיב התם (דניאל י, ג) [ושר מלכות פרס עמד לנגדי עשרים ואחד יום] והנה מיכאל אחד השרים הראשונים בא לעזרני [ואני נותרתי שם אצל מלכי פרס];
תנא 'מיכאל' - כאחת, גבריאל - כשתיים, אליהו - כארבע, ומלאך המות - בשמנה, ובשעת המגפה - כאחת.

אמר רבי יהושע בן לוי: אף על פי שקרא אדם קרית שמע בבית הכנסת - מצוה לקרותו על מטתו.
אמר רבי יוסי [רב אסי או רב יוסף]: מאי קרא? (תהלים ד, ה) רגזו ואל תחטאו אמרו בלבבכם על משכבכם ודומו סלה (אמרו בלבבכם - אמרו מה שכתוב 'על לבבך' (דברים י, י); על משכבכם - שנאמר בשכבך (שם, ט); ודומו - בשינה אחרי כן).
אמר רב נחמן:

(ברכות ה, א)

אם תלמיד חכם הוא (שרגיל במשנתו לחזור על גרסתו תמיד) - (דיו בכך) אין צריך.
אמר אביי: אף תלמיד חכם מיבעי ליה למימר חד פסוקא דרחמי, כגון (תהלים לא, ו) בידך אפקיד רוחי פדיתה אותי ה' אל אמת.

אמר רבי לוי בר חמא אמר רבי שמעון בן לקיש: לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצר הרע (שיעשה מלחמה עם יצר הרע), שנאמר (תהלים ד, ה) רגזו ואל תחטאו [אמרו בלבבכם על משכבכם ודומו סלה]; אם נצחו - מוטב, ואם לאו - יעסוק בתורה, שנאמר 'אמרו בלבבכם'; אם נצחו - מוטב, ואם לאו - יקרא קריאת שמע, שנאמר 'על משכבכם' אם נצחו - מוטב, ואם לאו -

יזכור לו יום המיתה שנאמר 'ודמו סלה' (יום הדומיה הוא יום המות שהוא דומיה עולמית).

ואמר רבי לוי בר חמא אמר רבי שמעון בן לקיש: מאי דכתיב (שמות כד, יב) [ויאמר ה' אל משה עלה אלי ההרה והיה שם] ואתנה לך את לוחות האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם? 'לוחות' אלו עשרת הדברות, 'תורה' זה מקרא (חומש: שמצוה לקרות בתורה), 'והמצוה' זו משנה (שיתעסקו במשנה), 'אשר כתבתי' אלו נביאים וכתובים, 'להורותם' זה גמרא (סברת טעמי המשניות שממנו יוצאה הוראה; אבל המורים הוראה מן המשנה נקראו מבלי העולם במסכת סוטה (דף כב.)), מלמד שכולם נתנו למשה מסיני.

אמר רבי יצחק: כל הקורא קריית שמע על מטתו - כאלו אווז חרב של שתי פיות בידו (להרוג את המזיקין), שנאמר (תהלים קמט, ו) רוממות אל בגרונם וחרב פיפיות בידם;

מאי משמע (דבקריאת שמע)?
אמר ר' זוטרא ואיתימא רב אשי: מרישא דענינא דכתיב (תהלים קמט, ה) יעלו חסידים בכבוד ירננו על משכבותם, וכתיב בתריה 'רוממות אל בגרונם וחרב פיפיות בידם'.

ואמר רבי יצחק: כל הקורא קריאת שמע על מטתו - מזיקין בדילין הימנו, שנאמר (איוב ה, ז) [כי אדם לעמל יולד] ובני רשף יגביהו עוף (העוף מסלקם ממך), ואין 'עוף' אלא תורה, שנאמר (משלי כג, ה) התעייף עיניך בו ואיננו [כי עשה יעשה לו כנפים כנשר ועוף השמים] (התעייף עיניך בו: אם תכפל וסגרת עיניך בתורה - היא משתכחת ממך), ואין 'רשף' אלא מזיקין, שנאמר (דברים לב, כד) מזי רעב ולחומי רשף וקטב מרירי [ושן בהמות אשלח בם עם חמת זחלי עפר] (קטב מרירי זה שם שד הצהרים במסכת פסחים (דף קיא:)).

אמר רבי שמעון בן לקיש: כל העוסק בתורה - יסורין בדילין הימנו, שנאמר ובני רשף יגביהו עוף (ולחומי רשף כתיב בין רעב למזיקין, נדרש לפניו ולאחריו: יסורין ומזיקין), ואין 'עוף' אלא תורה, שנאמר 'התעייף עיניך בו ואיננו', ואין 'רשף' אלא יסורין, שנאמר 'מזי רעב ולחומי רשף'.
אמר ליה רבי יוחנן: הא - אפילו תינוקות של בית רבן יודעין אותו (שהתורה מגינה), שנאמר (שלמדין מספר חומש) (שמות טו, כו) ויאמר אם שמוע תשמע לקול ה' אלהיך והישר בעיניו תעשה והאזנת למצותיו ושמת כל חקיו כל המחלה אשר שמת במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רופאך (ואפילו הקטנים שלא הגיעו לספר איוב כבר למדו)! אלא כל שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק - הקב"ה מביא עליו יסורין מכוערין ועוכרין אותו, שנאמר (תהלים לט, ג) נאלמתי דומיה החשייתי מטוב (מן התורה) וכאבי נעכר (מכה עכורה), ואין 'טוב' אלא תורה, שנאמר (משלי ד, ט) כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזבו.

אמר רבי זירא - ואיתימא רבי חנינא בר פפא: בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם: מדת בשר ודם, אדם מוכר חפץ לחבירו מוכר עצב (שפירש הימנו דבר חשוב כזה, ומתוך דוחקו מכרו) ולוקח שמח; אבל הקב"ה אינו כן: נתן להם תורה לישראל ושמח (שהרי הקב"ה מזהירם מלעזוב אותה, ומשבחה לפנייהם בלקח טוב אחר שנתנה להם), שנאמר (משלי ד, ט) כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזבו.

אמר רבא ואיתימא רב חסדא: אם רואה אדם שיסורין באין עליו - יפשפש במעשיו, שנאמר (איכה ג, מ) נחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה עד ה'; פשפש ולא מצא (לא מצא עבירה בידו שבשבילה ראוי יסורין הללו לבא) - יתלה בבטול תורה, שנאמר (תהלים צד, יב) אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו (שבשביל יסורין צריך אדם לבא לידי תלמוד תורה); ואם תלה ולא מצא - בידוע שיסורין של אהבה הם, שנאמר (משלי ג, יב) כי את אשר יאהב ה' יוכיח [וכאב את בן יצח] (הקב"ה מייסרו בעוה"ז בלא שום עון כדי להרבות שכרו בעולם הבא יותר מכדי זכויותיו).

אמר רבא אמר רב סחורה אמר רב הונא: כל שהקב"ה חפץ בו - מדכאו ביסורין, שנאמר (ישעיהו נג, יא) וה' חפץ דכאו החלי [אם תשים אשם נפשו יראה זרע יארץ ימים וחפץ ה' בידו יצלח] (וה' חפץ דכאו החלי: מי שהקב"ה חפץ בו מחלהו ביסורין); יכול אפילו לא קבלם מאהבה? תלמוד לומר 'אם תשים אשם נפשו' מה אשם (קרבן) לדעת (נפשו-מדעתו) - אף יסורין לדעת; ואם קבלם, מה שכרו?

'יראה זרע יאריך ימים', ולא עוד אלא שתלמודו מתקיים בידו, שנאמר 'וחפץ ה' בידו יצלח'.

פליגי בה רבי יעקב בר אידי ורבי אחא בר חנינא: חד אמר אלו הם יסורין של אהבה: כל שאין בהן בטול תורה, שנאמר (תהלים צד, יב) אשרי הגבר אשר תיסרנוה ומתורתך תלמדנו, וחד אמר: אלו הם יסורין של אהבה: כל שאין בהן בטול תפלה, שנאמר (תהלים סו, כ) ברוך אלהים אשר לא הסיר תפילתי וחסדו מאתי.

אמר להו רבי אבא בריה דרבי חייא בר אבא: הכי אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: אלו ואלו יסורין של אהבה הן, שנאמר (משלי ג, יב) כי את אשר יאהב ה' יוכיח [וכאב את בן ירצה], אלא מה תלמוד לומר 'ומתורתך תלמדנו'? - אל תקרי 'תלמדנו' אלא 'תלמדנו': דבר זה (שאשרי אדם אשר תיסרנוה) מתורתך תלמדנו (כלומר: מתורתך אנו למדין אותו) קל וחומר משן ועין: מה שן ועין שהן אחד מאבריו של אדם, עבד יוצא בהן לחרות - יסורין, שממרקין כל גופו של אדם על אחת כמה וכמה! והיינו דרבי שמעון בן לקיש, דאמר רבי שמעון בן לקיש: נאמר ברית במלח ונאמר ברית ביסורין: נאמר ברית במלח - דכתיב (ויקרא ב, יג) [וכל קרבן מנחתך במלח תמלח] ולא תשבית מלח ברית [אלקיך מעל מנחתך על כל קרבנך תקריב מלח], ונאמר ברית ביסורין, דכתיב (אחר הקללות נאמר במשנה תורה) (דברים כח, טט) אלה דברי הברית [אשר צוה ה' את משה לכת את בני ישראל בארץ מואב מלבד הברית אשר כרת אתם בחורב] מה ברית האמור במלח - מלח ממתקת את הבשר, אף ברית האמור ביסורין - יסורין ממרקין כל עונותיו של אדם.

תניא רבי שמעון בן יוחאי אומר: שלש מתנות טובות נתן הקדוש ברוך הוא לישראל, וכולן לא נתנן אלא על ידי יסורין; אלו הן: תורה, וארץ ישראל, והעולם הבא:

תורה מניין? - שנאמר (תהלים צד, יב) אשרי הגבר אשר תיסרנוה ומתורתך תלמדנו; ארץ ישראל - דכתיב (דברים ח, ה) [וידעת עם לבבך] כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלקיך מיסוך, וכתיב בתריה (דברים יז, י) כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה [ארץ נחל מים עינת ותהמת יצאים בבקעה ובהר] = העולם הבא, דכתיב (משלי ג, כג) כי נר מצוה ותורה אור ודרך חיים תוכחות מוסר (ודרך חיים = חיי העוה"ב - הוי"ו לו תוכחות מוסר לאדם). תני תנא קמיה דרבי יוחנן: כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים

(ברכות ה, ב)

וקובר את בניו - מוחלין לו על כל עונותיו. אמר ליה רבי יוחנן: בשלמא תורה וגמילות חסדים, דכתיב (משלי ג, כג) בחסד ואמת יכופר עון [וביראת ה' סור מרע]; 'חסד' - זו גמילות חסדים, שנאמר (משלי כא, כא) רודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד; 'אמת' - זו תורה, שנאמר (משלי כג, כג) אמת קנה ואל תמכור [חכמה ומוסר ובינה], אלא קובר את בניו מניין? תנא ליה ההוא סבא משום רבי שמעון בן יוחאי: אתיא 'עון' 'עון': כתיב הכא 'בחסד ואמת יכופר עון' וכתיב התם (ירמיהו לב, יח) [עשה חסד לאלפים] ומשלם עון אבות אל חיק בניהם [אחריהם האל הגדול הגבור ה' צבאות שמו].

אמר רבי יוחנן: נגעים ובנים אינן יסורין של אהבה. ('ובנים' קא סלקא דעתיה הקובר את בניו); ונגעים לא? והתניא: 'כל מי שיש בו אחד מארבעה מראות נגעים הללו' (שקא' ותולדתה, בהרת ותולדתה: בהרת עזה כשלג, שניה לה כסיד ההיכל; שאת כצמר לבן, שניה לה כקרום ביצה) - אינן אלא מזבח כפרה?! 'מזבח כפרה', הו' יסורין של אהבה' לא הו'; ואיבעית אימא: הא לן (בבלי, שאין טעונו שילוח והן מזבח כפרה הו' יסורין של אהבה) והא להו (בארץ ישראל, שערי חומה מקודשות בה, ומצורע טעון שילוח חוצה להן - אינן יסורין של אהבה);

ואי בעית אימא: הא בצנעא (תחת בגדיו) הא בפרהסיא. ובנים לא? היכי דמי?: אילימא דהו' והו' ומתו - והא אמר רבי יוחנן 'דין גרמא דעשירה ביר' (זה עצם של בן עשירי שמת לו) ! ('ביר' כמו בר, וצר; עצם פחות מכשעורה ממנו בסודרו לעגמת נפש, וגברא רבא כרבי יוחנן לא באו לו יסורין שאינן של אהבה) ! ?

אלא: הא דלא הו' ליה כלל, והא דהו' ליה ומתו (הו' להו יסורין של אהבה שהאבלות מכפרת על עונותיו).

רבי חייא בר אבא חלש, על לגביה רבי יוחנן, אמר ליה: חביבין עליך יסורין?

אמר ליה: לא הן ולא שכרן.

אמר ליה: הב לי ירך.

יהב ליה ידיה - ואוקמיה.

רבי יוחנן חלש, על לגביה רבי חנינא, אמר ליה: חביבין עליך יסורין?

אמר ליה: לא הן ולא שכרן.

אמר ליה: הב לי ירך.

יהב ליה ידיה ואוקמיה.

אמאי? לוקים רבי יוחנן לנפשיה?

אמרי: אין חבוש מתיר עצמו מבית האסורים.

רבי אליעזר חלש, על לגביה רבי יוחנן; חזא דהוה קא גני בבית אפל, גלייה (רבי יוחנן) לדרעיה ונפל נהורא (שהיה בשרו מבהיק: שיפה היה מאד, כדאמרינן בבבא מציעא ב'השוכר את הפועלים' (דף ט"ז); חזייה דהוה קא בכי רבי אליעזר, אמר ליה: אמאי קא בכית? אי משום תורה דלא אפשת (שלא למדת הרבה כדצונן) - שנינו 'אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים' (לענין קרבנות שנויה, בשלהי מנחות (דף ק"י). נאמר בעולת בהמה 'ריח ניחוח' ובמנחה 'ריח ניחוח' ללמדך שאחד המרבה וכו'), ואי משום מזוני (שאינך עשיר) - לא כל אדם זוכה לשתי שלחנות, ואי משום בני - דין גרמא דעשירה ביר? אמר ליה: להאי שופרא דבלי בעפרא קא בכינא. אמר ליה: על דא ודאי קא בכית (על זה ודאי יש לך לבכות), ובכו תרוייהו;

אדהכי והכי אמר ליה: חביבין עליך יסורין?

אמר ליה: לא הן ולא שכרן.

אמר ליה: הב לי ירך.

יהב ליה ידיה - ואוקמיה.

רב הונא, תקיפו (החמיצו) ליה ארבע מאה דני (חביות) דחמרא; על לגביה רב יהודה אחוה דרב סלא חסידא ורבנן, ואמרי לה רב אדא בר אהבה ורבנן, ואמרו ליה: לעיין מר במיליה (יפשוש במעשיו)!

אמר להו: ומי חשידנא בעינייכו?

אמרו ליה: מי חשיד קב"ה דעביד דינא בלא דינא?

אמר להו: אי איכא מאן דשמיע עלי מלתא - לימא (אם יש בכם ששמע עלי

דבר שאני צריך לחזור בי - יודיעני)!

אמרו ליה: הכי שמיע לן: דלא יהיב מר שבישא לאריסיה ('שבישא' = חלקו בזמורות הגפן שחוטכין מהן בשעת הזמיר, ותנן (בב"מ דף ק"ג): 'כשם שחולקין ביין כך חולקין בזמורות ובקנים'; שריגים מתרגמינן שבשין (בראשית מ"ב)).

אמר להו: מי קא שביק לי מידי מיניה? הא קא גניב ליה כוליה (וכי אינו חשוד בעיניכם, שהוא גונב לי הרבה יותר מחלקו)?!

אמרו ליה: היינו דאמרי אינשי 'בתר גנבא גנוב' (הגנוב מן הגנוב אף הוא טועם טעם גנבה) וטעמא טעים'.

אמר להו: קבילנא עלי דיהיבנא ליה!

איכא דאמרי הדר חלא והוה חמרא, ואיכא דאמרי אייקר חלא

ואיזדבן בדמי דחמרא!

תניא: 'אבא בנימין אומר: על שני דברים הייתי מצטער כל ימי: על תפלתי שתהא לפני מטתי, ועל מטתי שתהא נתונה בין צפון לדרום'.

'על תפלתי שתהא לפני מטתי' - מאי 'לפני מטתי'? : אילימא לפני מטתי ממש - והאמר רב יהודה אמר רב, ואיתימא רבי יהושע בן לוי: מנין למתפלל שלא יהא דבר חוצץ בינו לבין הקיר? - שנאמר (ישעיהו לח, ב) ויסב חזקיהו פניו אל הקיר ויתפלל [אלה]!

לא תימא 'לפני מטתי' אלא אימא 'סמוך למטתי' (כל ימי נזהרתי שלא לעשות מלאכה ושלא לעסוק בתורה כשעמדתי ממטתי עד שאקרא קרית שמע ואתפלל);

'ועל מטתי שתהא נתונה בין צפון לדרום (ראשה ומרגלותיה, זה לצפון וזה לדרום; ונראה בעיני שהשכינה במזרח או במערב, לפיכך נכון להסב דרך תשמיש לרוחות אחרות) - **דאמר רבי חמא ברבי חנינא אמר רבי יצחק: כל הנותן מטתו בין צפון לדרום - הויין ליה בנים זכרים**, שנאמר (תהלים יז, ד) [ממתים ידך ה' ממתים מחלד חלקם בחיים] **וצפונך תמלא בטנם ישבעו בנים** [והניחו יתרם לעולליהם] (וצפונך - לשון צפון, וסיפיה דקרא ישבעו בנים)

רב נחמן בר יצחק אמר: אף אין אשתו מפלת נפלים: כתיב הכא **'וצפונך תמלא בטנם'** וכתיב התם (בראשית כה, כד) **וימלאו ימיה ללדת והנה תומים בבטנה** (תמלא בטנם - תמלא ימי הריונם).

תניא: 'אבא בנימין אומר: שנים שנכנסו להתפלל, וקדם אחד מהם להתפלל ולא המתין את חברו ויצא - טורפין לו תפלתו בפניו, שנאמר (איוב יח, ד) טורף נפשו באפו הלמענך תעזב ארץ [ויעתק צור ממקמו] (טורף נפשו באפו לך אומר אשר גרמת לך לטרוף את נפשך בפניך, ומה היא הנפשו? זו תפלה, כמו שנאמר ואשפוך את נפשי לפני ה' (ש"א א, טו), הלמענך תעזב ארץ - וכי סבור היית שבשבילך שיצאת תסתלק השכינה ויעזוב את חברך המתפלל לפניו), **ולא עוד אלא שגורם לשכינה שתסתלק מישראל, שנאמר 'ויעתק צור ממקומו', ואין צור אלא הקב"ה, שנאמר (דברים לב, יח) צור ילדך תשי** [ותשכח אל מחללך]'.
ואם המתין לו מה שכרו?

(ברכות ו, א)

אמר רבי יוסי ברבי חנינא: זוכה לברכות הללו שנאמר (ישעיהו מח, יח) **לוא הקשבת** (לשון המתנה היא) **למצותי** (בשביל מצותי אשר צויתי לגמול חסד) **ויהי כנהר שלומך וצדקתך כגלי הים** [פסוק יט] **ויהי כחול זרעך וצאצאי מעיך** [כמעותי לא יכרת ולא ישמד שמו מלפני].

תניא: 'אבא בנימין אומר: אלמלי נתנה רשות לעין לדאות (כל השדים העומדים לפניו) **- אין כל בריה יכולה לעמוד מפני המזיקין**'.
אמר אביי: אינהו נפשי מנין, וקיימי עלן כי כסלא לאוגיא (כשורת חפירה המקפת האוגיא שעושין תחת הגפנים, כמו ששינו (מועד קטן פ"א מ"א; דף ב) **אין עושין אוגיות לגפנים** לאסוף שם מים להשקות הגפן; 'כסלא' הוא תלם של מענה המקפת סביב סביב את תל האוגיא, והגפן נטוע בתל; ובריש נדרים (דף ג) **הדין אוגיא להוי פאה'**).
אמר רב הונא: כל חד וחד מינן - אלפא משמאליה ורבבתא מימיניה.

אמר רבא: האי דוחקא דהוי בכלה (פעמים שבני אדם יושבים רווחים ביום השבת שבאין לשמוע דרשה ודומה להם כיושבים דחוקים) - מנייהו הוי; הני ברכי דשלהי (ברכים עייפים) - מנייהו; הני מאני דרבנן דבלו (בגדי התלמידים שבליים מהר והם אינם בני מלאכה שיבלו בגדיהם) - מחופיא דידהו הני (באין המזיקים ויושבין אצלם ומתחככים בהם; 'חופיא' לשון חופף ומפספס (שבת דף נ:); פריי"ר [חיכוד] בלע"ז); **כרעי דמנקפן** - מנייהו. האי מאן דבעי למידע להו - לייתי קיטמא [אפר] **נהילא** [מנופה בנפה, דק ביותר] **ונהדר אפורייה** [סביב למטתו] **ובצפרא חזי כי כרעי דתרנגולא** [כמו סימני רגלי התרנגול]; האי מאן דבעי למחזינהו - לייתי שלייתא דשונרתא (שליית הולד של חתול נקבה) **אוכמתא בת אוכמתא** [שחורה בת שחורה], **בוכרתא** (הבכורה לאמה) **בת בוכרתא** (ואף אמה היתה בכורה), **ולקליה בנורא ולשחקיה ולימלי עיניה מניה** (ישים ממנה מעט בעיניו; כל לשון נתינה בעין קורהו בלשון גמרא לשון 'מלוי' לפי שבדבר מועט הוא מלא) **וחזי להו, ולשדייה** [ויעשה כך: יכניס אותו] **בגובתא דפרזלא** (קנה חלול של ברזל) **ולחתמיה** (לקנה) **בגושפנקא דפרזלא** (בחותם של ברזל; דבמידי דצייר וחתים לית להו רשותא, כדאמרינן ב'כל הבשר' בשחיטת חולין (דף קה, ב)) **דילמא גנבי מניה, ולחתום פומיה כי היכי דלא ליתזק**.
רב ביבי בר אביי עבד הכי, חזא ואתזק; בעו רבנן רחמי עליה ואתסי [התרפא].

תניא: 'אבא בנימין אומר: אין תפלה של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת, שנאמר (מלכים א, ח, כח) [ופנית אל תפלת עבדך ואל תחנתו ה' אלקי] לשמע אל הרנה ואל התפלה [אשר עבדך מתפלל לפניך היום] - **במקום רנה** (בבית הכנסת ששם אומרים הצבור שירות ותשבחות בנעימת קול ערב) - **שם תהא תפלה**'.

אמר רבין בר רב אדא אמר רבי יצחק: 'מנין שהקב"ה מצוי בבית הכנסת? - שנאמר (תהלים 99, א) [מזמור לאסף] אלהים נצב בעדנת אל [בקרב אלהים ישפוט] (בעדת אל = בבית מועד שלו);

ומנין לעשרה שמתפללין ששכינה עמהם? שנאמר 'אלהים נצב בעדנת אל' (עדה קרויה בעשרה, שנאמר עד מתי לעדה הרעה הזאת (במדבר יד, כז) - יצאו כלב ויהושע);

ומנין לשלשה שיושבים בדין ששכינה עמהם? שנאמר 'בקרב אלהים ישפוט' (ואין בית דין קרוים 'אלהים' אלא בשלשה נפרק קמא דסנהדרין (דף ג, ב));

ומנין לשנים שיושבים ועוסקין בתורה ששכינה עמהם? שנאמר (מלאכי ג, טו) אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשב ה' (ממתין להם שם) [וישמע ויכתב ויזכר] לפניו ליראי ה' ולחשבי שמו].

מאי 'ולחשבי שמו'? אמר רב אשי: חשב אדם לעשות מצוה ונאנס ולא עשה - מעלה עליו הכתוב כאילו עשה. ומנין שאפילו אחד שיושב ועוסק בתורה ששכינה עמו? שנאמר (שמות כ, כב) [מזבח אדמה תעשה לי וזבחת עליו את עלתך ואת שלמך את צאנך ואת בקרך] בכל המקום אשר אזכיר את שמי (אשר יזכר שמי על מצותי ודברי) אבוא אליך וברכתך (אבא אליך לשון יחיד הוא).

וכי מאחר דאפילו חד, תרי מבעיא? תרי מכתבן מלייהו בספר הזכרונות (כדכתיב ויכתב ספר זכרון לפניו (ספא דקרא מלאכי ג, טו)), חד לא מכתבן מליה בספר הזכרונות. וכי מאחר דאפילו תרי, תלתא מבעיא? מהו דתימא 'דינא - שלמא בעלמא הוא, ולא אתיא שכינה' - קא משמע לן דדינא נמי היינו תורה. וכי מאחר דאפילו תלתא, עשרה מבעיא? עשרה - קדמה שכינה ואתיא (קודם שיהיו כל העשרה: נצב בעדת אל מעיקרא משמע), תלתא - עד דיתבי (כדכתיב ישפוט - בשעת המשפט).

אמר רב אבין בר רב אדא אמר רבי יצחק: 'מנין שהקב"ה מניח תפילין? שנאמר (ישעיהו סב, ח) נשבע ה' בימינו ובזרוע עוזו [אם אתן את דגך עוד מאכל לאיביך ואם ישתו בני נכר תירושך אשר יגעת בו]: 'בימינו' - זו תורה, שנאמר (דברים לג, ב) [ויאמר ה' מסיני בא וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן ואתה מרבבת קדש] מימינו אש דת למו; 'ובזרוע עוזו' - אלו תפילין, שנאמר (תהלים כט, יא) ה' עוז לעמו יתן [ה' יברך את עמו בשלום]. ומנין שהתפילין - עוז הם לישראל? דכתיב (דברים כח, י) וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך, ותניא: 'רבי אליעזר הגדול אומר: אלו תפילין שבדאש'.

אמר ליה רב נחמן בר יצחק לרב חייא בר אבין: הני תפילין דמרי עלמא, מה כתיב בהו? (בשלמא בתפילין דידן כתיב שמע (דברים ו, ד-ט) והיה אם שמוע (דברים יא, יג-כא) קדש לי כל בכור (שמות יג, א-ב) והיה כי יביאך (שמות יג, יא-טז): פרשיות שנצטוו בהם לשום זכרון מצותיו של הקב"ה - אות וזכרון להם לישראל, אלא בדידיה מאי כתיב בהו?) אמר ליה: (שמואל ב, כג) ומי כעמך כישראל גוי אחד בארץ [אשר הלכו אלקים לפדות לו לעם ולשום לו שם ולעשות להם הגדולה ונראות לארצך מפני עמך אשר פדית לך ממצרים גוים ואלקיו]; ומי משתבח קוב"ה בשבחייהו דישראל?

אין, דכתיב (דברים כו, י) את ה' האמרת היום [להיות לך לאלקים וללכת בדרכיו ולשמר חקיו ומצותיו ומשפטיו ולשמע בקלו] (האמרת - לשון חשיבות ושבח, כמו יתאמרו כל פועלי און (תהלים צד, ד) = ישתבחו) וכתיב (דברים כו, יח) וה' האמירך היום [להיות לו לעם סגלה כאשר דבר לך ולשמר כל מצותיו]; אמר להם הקב"ה לישראל: אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם - ואני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם; אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם, שנאמר (דברים ג, ד) שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד, ואני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם, שנאמר 'ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ'.

אמר ליה רב אחא בריה דרבא לרב אשי: תינח בחד ביתא, בשאר בתי מאי (שהרי ארבעה בתיים הם)? אמר ליה: (דברים יז, ד) כי מי גוי גדול [אשר לו אלקים קרבים אליו כידוד אלקינו בכל קראנו אליו] (דברים לג, ח) ומי גוי גדול [אשר לו חקים ומשפטים צדיקים ככל התורה הזאת אשר אנכי נתן לפניכם היום], (דברים לג, כט)

אשריך ישראל [מי כמך עם נושע בה' מגן עוזך ואשר חרב גאותך ויכחשו איביך לך ואתה על במותימו תדרך],
(דברים ד, לד) או הנסה אלהים [לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי במסת באתת ובמופתים ובמלחמה וביד חזקה ובזרוע
נטויה ובמוראים גדלים ככל אשר עשה לכם ה' אלקיכם במצרים לעיניך], (דברים כו, יט) ולתתך עליון [על כל הגוים
אשר עשה לתהלה ולשם ולתפארת ולהיתך עם קדש לה' אלקיך כאשר דבר].

אי הכי נפיש להו טובי בתי?
אלא 'כי מי גוי גדול' 'ומי גוי גדול' דדמיין להדדי - בחד ביתא, 'אשריך
ישראל' 'ומי כעמך ישראל' בחד ביתא, 'או הנסה אלהים' בחד ביתא, 'ולתתך
עליון' בחד ביתא,

(ברכות ו, ב)

וכלוהו כתיבי באדרעיה (כל הכתובים הללו כתובים בזרוע, בבית אחד; שאותן של יד אינן
אלא בית אחד, כדאמרינן במנחות (דף לד:) וכל הפרשיות כתובות בו).

אמר רבין בר רב אדא אמר רבי יצחק: 'כל הרגיל לבא לבית הכנסת
ולא בא יום אחד - הקב"ה משאיל בו' (מה טיבו של פלוני? למה לא בא?),
שנאמר (ישעיהו נ, י) 'מי בכם ירא ה' (שהיה רגיל לבא אליו) שומע בקול עבדו אשר הלך חשכים
ואין נוגה לו' [בטח בשם ה' וישען באלקיו] (אשר הלך חשכים ואין נוגה לו - אשר עתה הלך למקום חשך אשר
ימנע עצמו מלהשכים לפתחי); אם לדבר מצוה הלך - נוגה לו, ואם לדבר הרשות
הלך אין נוגה לו; 'בטח בשם ה' מאי טעמא? משום דהוה ליה לבטוח בשם
ה' ולא בטח.

אמר רבי יוחנן: בשעה שהקב"ה בא בבית הכנסת ולא מצא בה עשרה
- מיד הוא כועס, שנאמר (ישעיהו נב, ב) מדוע באתי ואין איש קראתי ואין עונה [הקצור
קצרה ידי מפדות ואם אין בי כח להציל הן בגערתי אחריב ים אשים נהרות מדבר תבאש דגתם מאין מים ותמת
בצמא] (ואין עונה - שיעור שיוכלו לענות דבר קדושה).

אמר רבי חלבו אמר רב הונא: כל הקובע מקום לתפלתו - אלהי
אברהם (שקבע מקום לתפלתו) בעזרו (כדרך שהיה עוזר לאברהם), וכשמת אומרים
לו "אי עניו" "אי חסיד" "מתלמידיו של אברהם אבינו".
ואברהם אבינו - מנא לן דקבע מקום?

דכתיב (בראשית יט, כז) וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם [את פני ה'], ואין
עמידה אלא תפלה, שנאמר (תהלים קל, ז) ויעמוד פינחס ויפלל [ותעצר המגפה].

אמר רבי חלבו אמר רב הונא: היוצא מבית הכנסת אל יפסיע פסיעה
גסה (לפי שמראה בעצמו שעכוב בית הכנסת דומה עליו כמשוי).

אמר אביי: לא אמרן אלא למיפק, אבל למיעל - מצוה למרהט,
שנאמר (הושע ג, ו) נרדפה לדעת את ה' [כשחר נכון מצאו ויבוא כגשם לנו כמלקוש יורה ארץ] (נרדפה לשון
מרוצה, משמע שהרודף רץ).

אמר רבי זירא: מריש, כי הוה חזינא להו לרבנן דקא רהטי לפרקא
בשבתא (לשמוע הדרשה) - אמינא "קא מחליין רבנן שבתא" (דאמר מר (שבת קיג):
אסור לפסוע פסיעה גסה בשבת, שנאמר אם תשיב משבת וגלך [ישעיהו נח, יג])! כיון דשמענא להא
דרבי תנחום אמר רבי יהושע בן לוי: 'לעולם ירוץ אדם לדבר
הלכה ואפילו בשבת, שנאמר (הושע יא, י) ילכו כאריה ישאג [כי הוא ישאג ויחרדו
בנים מים] - אנא נמי רהיטנא!

אמר רבי זירא: אגרא דפרקא - רהטא (עיקר קבול שכר הבריות הרצים לשמוע דרשה
מפי חכם - היא שכר המרוצה, שהרי רובם אינם מבינים להעמיד גרסא ולומר שמועה מפי רבן לאחר זמן,
שיקבלו שכר למוד).

אמר אביי: אגרא דכלה (שבת שלפני הרגל שהכל נאספין לשמוע הלכות הרגל) -
דוקא.

אמר רבא: אגרא דשמעתא - סברא (שהוא יגע וטורח ומחשב להבין טעמו של דבר).

אמר רב פפא: אגרא דבי טמיה - שתיקותא.

אמר מר זוטרא: אגרא דתעניתא - צדקתא (שנותנין צדקה לערב לפרנסת העניים
שהתענו היום).

אמר רב ששת: אגרא דהספדא - דלויי (להרים קול בלשון נהי ועגמת נפש שיבכו
השומעים).

אמר רב אשי: אגרא דבי הלולי - מילי (לשמח החתן בדברים).

אמר רב הונא: כל המתפלל אחורי בית הכנסת נקרא רשע, שנאמר
(תהלים יב, ט) סביב רשעים יתהלכון [כרם זלת לבני אדם];

אמר אביי: לא אמרן אלא דלא מהדר אפיה לבי כנישתא, אבל מהדר אפיה לבי כנישתא - לית לן בה. (כל פתחי בית הכנסת היו במזרח, והכי תניא בתוספתא דמגילה (פרק ג מ"ג) מעין מקדש ומשכן פניהם למערב ואחוריהם למזרח, והמתפלל אחורי בית הכנסת ואינו מחזיר פניו לבית הכנסת - נראה ככופר במי שהצבור מתפללין לפניו; והא דרב הונא מוקי לה לאביי בדלא מהדר אפיה לבי כנישתא.)

ההוא גברא דקא מצלי אחורי בי כנישתא ולא מהדר אפיה לבי כנישתא; חלף אליהו, חזייה אידמי ליה כטייעא (גירסת רש"י: חלף ההוא טייעא: סוחר ערבי), אמר ליה: כדו בר (כדו = שתי, בר = רשות, כי האי דאמרינן בסוכה (מה: דא דעיילי בבר')) קיימת קמי מר? שלף ספסרא [חרב] וקטליה. אמר ליה ההוא מרבנן לרב ביבי בר אביי - ואמרי לה רב ביבי

לרב נחמן בר יצחק: מאי (סיפיה דקרא דלעיל) (תהלים יב, ט) [סביב רשעים יתהלכון] כרום זלות לבני אדם? אמר ליה: אלו דברים שעומדים כרומו של עולם (כגון תפלה שעולה למעלה) ובני אדם מזלזלין בהן.

רבי יוחנן ורבי אלעזר דאמרי תרוייהו: כיון שנצטרך אדם לבריות (הוא זל בעיניהם) - פניו משתנות ככרום, שנאמר 'כרום זלות לבני אדם'. מאי 'כרום'?

כי אתא רב דימי, אמר: עוף אחד יש בכרכי הים, ו'כרום' שמו, וכיון שחמה זורחת - מתהפך לכמה גוונין. רבי אמי ורבי אסי דאמרי תרוייהו: כאילו נדון בשני דינים: אש ומים, שנאמר (תהלים טו, יב) הרכבת אנוש לראשנו באנו באש ובמים [ותוציאנו לרויה] (לראשנו - להיות נושה בנו, דמתרגמינן כנושה (שמות כב, כד) = כרשיא) .

ואמר רבי חלבו אמר רב הונא: לעולם יהא אדם זהיר בתפלת המנחה, שהרי אליהו לא נענה אלא בתפלת המנחה, שנאמר (מלכים א יח, לו) ויהי בעלות המנחה ויגש אליהו הנביא ויאמר 'ה' אלקי אברהם יצחק וישראל היום יודע כי אתה אלקים בישראל ואני עבדך ובדברך עשיתי את כל הדברים האלה [פסוק לז] ענני ה' ענני [וידעו העם הזה כי אתה ה' האלקים ואתה הסבת את לבם אחרנית]: ענני שתירד אש מן השמים, וענני שלא יאמרו מעשה כשפים הם.

רבי יוחנן אמר: אף בתפלת ערבית, שנאמר (תהלים קמא, ב) תכון תפילתי קטרת לפניך משאת כפי מנחת ערב. רב נחמן בר יצחק אמר: אף תפלת שחרית, שנאמר (תהלים ה, ד) ה' בקר תשמע קולי בקר אעריך לך ואצפה.

ואמר רבי חלבו אמר רב הונא: כל הנהנה מסעודת חתן ואינו משמחו - עובר בחמשה קולות (מזלזל בחמשה קולות שבירך בהן הקב"ה את ישראל), שנאמר (ירמיהו לג, יא) קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה קול אומרים הודו את ה' צבאות [כי טוב ה' כי לעולם חסדו מבאים תודה בית ה' כי אשיב את שבות הארץ כבראשנה אמר ה'] . ואם משמחו - מה שכרו?

אמר רבי יהושע בן לוי: זוכה לתורה שנתנה בחמשה קולות, שנאמר (שמות יט, טו) ויהי ביום השלישי בהיות הבקר ויהי קולות וברקים וענן כבוד על ההר וקול שופר [חזק מאד ויחדר כל העם אשר במחנה] [פסוק יט] ויהי קול השופר [הולך וחזק מאד משה ידבר] והאלהים יעננו בקול.

איני! והא כתיב (שמות כ, טז) וכל העם רואים את הקולות ואת הלפידים ואת קול השפר ואת ההר

עשן וירא העם וינעו ויעמדו מרחק! ?

אותן קולות דקודם מתן תורה הוו (הנך קולות בתראי - היינו הנך דאיירי בהו לעיל, וקאמר דנראין היו, ואף על פי שהקול אינו נראה - זה נראה) .

רבי אבהו אמר: כאילו הקריב תודה, שנאמר 'מביאים תודה בית ה' ' (סיפיה דקרא דחמשה קולות דלעיל הוא (ירמיהו לג, יא) .

רב נחמן בר יצחק אמר: כאילו בנה אחת מחורבות ירושלים, שנאמר 'כי אשיב את שבות הארץ כבראשונה אמר ה' ' (סיפיה דקרא דחמשה קולות דלעיל הוא (ירמיהו לג, יא) .

ואמר רבי חלבו אמר רב הונא: כל אדם שיש בו יראת שמים - דבריו נשמעין, שנאמר (קהלת יב, ג) סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא [ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם];

מאי 'כי זה כל האדם'?

אמר רבי אלעזר: אמר הקב"ה: כל העולם כלו לא נברא אלא בשביל זה (שיברא זה).

רבי אבא בר כהנא אמר: שקול זה כנגד כל העולם כולו; רבי שמעון בן עזאי אומר, ואמרי לה רבי שמעון בן זומא אומר: כל העולם כולו לא נברא אלא לצוות (של"ו ווי"ב בלע"ז [שעשוע]) לזה.

ואמר רבי חלבו אמר רב הונא: כל שיודע בחברו שהוא רגיל ליתן לו שלום - יקדים לו שלום, שנאמר (תהלים לד, טו) [סור מרע ועשה טוב] בקש שלום ודרפיה; ואם נתן לו ולא החזיר - נקרא גזלן, שנאמר (ישעיהו ג, ד) [ה'] במשפט יבוא עם זקני עמו ושריו [ואתם בערתם הכרם גזלת העני בבתיכם]. (והלא אף גזלת העשיר גזלה היא? אלא גזלת העני - שאין לו כלום לגזול ממנו, אלא שלא להשיב על שלומו!)

(ברכות ז, א)

אמר רבי יוחנן משום רבי יוסי: מניין שהקב"ה מתפלל? שנאמר (ישעיהו נ, טו) והביאותים אל הר קדשי ושמחתים בבית תפלתי [עולתיהם וזבחייהם לרצון על מזבחי כי ביתי בית תפלה יקרא לכל העמים]; 'תפלתם' לא נאמר, אלא 'תפלתי' - מכאן שהקב"ה מתפלל.

מאי מצלי?

אמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב: יהי רצון מלפני שיכבשו רחמי את כעסי ויגולו רחמי על מדותי ואתנהג עם בני במדת רחמים ואכנס להם לפנים משורת הדין.

תניא: 'אמר רבי ישמעאל בן אלישע: פעם אחת נכנסתי להקטיר קטורת לפני ולפנים, וראיתי אכתריאל יה' צבאות שהוא יושב על כסא רם ונשא, ואמר לי "ישמעאל בני! ברכני! אמרתי לו "יהי רצון מלפניך שיכבשו רחמיך את כעסך ויגולו רחמיך על מדותיך ותתנהג עם בניך במדת הרחמים ותכנס להם לפנים משורת הדין" ונענע לי כראשו (כמודה בברכתי ועונה אמן) 'וקא משמע לן שלא תהא ברכת הדיוט קלה בעיניך.

ואמר רבי יוחנן משום רבי יוסי: 'מניין שאין מרצין לו לאדם כשעת כעסו? דכתיב (שמות לג, יד) [ויאמר] פני ילכו והנחותי לך: אמר לו הקב"ה למשה: המתן לי עד שיעברו פנים של זעם ואניח לך. ומי איכא רתחא קמיה דקודשא בריך הוא?

אין, דתניא (תהלים ז, יב) [אלקים שופט צדיק] ואל זועם בכל יום.

וכמה זעמו?

רגע.

וכמה 'רגע'?

אחד מחמשת רבוא ושמונת אלפים ושמנה מאות ושמנים ושמנה בשעה, וזו היא 'רגע', ואין כל בריה יכולה לכוין אותה שעה חוץ מבלעם הרשע, דכתיב ביה (במדבר כד, טז) [נאם שמע אמרי אל] ויודע דעת עליון [מחזה שדי יחזה נפל וגלוי עינים].

השתא דעת בהמתו לא הוה ידע (במסכת עבודה זרה מפרש לה, בפרק קמא), דעת עליון הוה ידע?

אלא מלמד שהיה יודע לכוין אותה שעה שהקב"ה כועס בה, והיינו דאמר להו נביא לישראל (מיכה ו, ה) עמי זכר נא מה יעץ בלק מלך מואב [ומה ענה אותו בלעם בן בעור מן השטים עד הגלגל למען דעת צדקות ה'].

מאי 'למען דעת צדקות ה'?

אמר רבי אלעזר: אמר להם הקב"ה לישראל: דעו כמה צדקות עשיתי עמכם שלא כעסתי בימי בלעם הרשע, שאלמלי כעסתי - לא נשתייר משונאיהם של ישראל שריד ופליט! והיינו דקאמר ליה בלעם לבלק: (במדבר כג, כ) מה אקב לא קבה אל ומה אזעם לא זעם ה' - מלמד שכל אותן הימים לא זעם.

וכמה זעמו?

רגע.

וכמה 'רגע' ?
 אמר רבי אבין, ואיתימא רבי אבינא: רגע כמימריה.
 ומנא לן דרגע רתח (מאי קרא דאף הוי כרגע) ?
 שנאמר (תהלים ל, 1) כי רגע באפו חיים ברצונו [בערב ילין בכי ולבקר רנה];
 ואיבעית אימא מהכא: (ישעיהו כו, 1) [לך עמי בא בחדריך וסגר דלתך (דלתיך) בעדך] חבי כמעט רגע
 עד יעבור זעם.
 ואימת רתח?
 אמר אבין: בהנך תלת שעי קמייתא (באחד מרגעי תלת שעות ראשונות), כי
 חיורא כרבלתא דתרנגולא, וקאי אחד כרעא [כאשר הכרבולת של התרנגול
 חיור, והוא עומד על רגל אחד].
 כל שעתא ושעתא נמי קאי הכי?
 כל שעתא אית ביה שורייקי (טי"ש בלע"ז [כתמים]) סומקי [אדומים],
 בההיא שעתא לית ביה שורייקי סומקי.

ההוא צדוק-מינא דהוה בשבבותיה [בשכנותו] דרבי יהושע בן לוי,
 הוה קא מצער ליה טובא בקראי; יומא חד שקל תרנגולא ואוקמיה
 בין כרעיה דערסא [רגלי המטה] ועיין ביה, סבר: כי מטא ההיא
 שעתא - אלטייה [אקלל את המין הזה]; כי מטא ההיא שעתא - ניים
 [נרדם]! אמר: שמע מינה לאו אורח ארעא למעבד הכי: (תהלים קמה, ט) (טוב ה'
 לכל) ורחמיו על כל מעשיו כתיב, וכתוב (משלי יז, 1) גם ענוש לצדיק לא טוב [להכות נדיבים עלי
 ישר] (לצדיק לא טוב לענוש את הבריות).
 תנא משמיה דרבי מאיר: 'בשעה שהחמה זורחת וכל מלכי מזרח
 ומערב מניחים כתריהם בראשיהם ומשתחווים לחמה - מיד כועס
 הקב"ה.'

ואמר רבי יוחנן משום רבי יוסי: 'טובה מדדות אחת כלבו של אדם
 (לשון רד"י והכנעה: שאדם שם על לבו מאליו) יותר מכמה מלקיות, שנאמר (הושע ב, ט)
 ורדפה את מאהביה [ולא תשיג אתם ובקשתם ולא תמצא] (וכשתראה שאין עוזר תשים על לבך) ואמרה
 אלכה ואשובה אל אישי הראשון כי טוב לי אז מעתה.'
 וריש לקיש אמר: יותר ממאה מלקיות, שנאמר (משלי יז, 1) תחת גערה במבין
 מהכות כסיל מאה (תחת גערה באדם מבין טובה מהכות כסיל מאה: תחת - הטעם למעלה תחת התי"ו, ולא
 כמו אל תירא ואל תחת (דברים א, כא) שטעמו בחי"ת, אלא למעלה תחת התי"ו ראשון, לומר שהוא שם דבר: שאי
 אפשר לפותרו לשון תפעל, לומר 'תכניע את האדם', אלא 'תכנע' היא בעצמה, ולכך שינה את נקודתה לומר
 שהוא שם דבר.)

ואמר רבי יוחנן משום רבי יוסי: 'שלשה דברים כקש משה מלפני
 הקב"ה ונתן לו (שהרי לסוף שאלתו כתיב גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה [שמות לג, 1]) :
 בקש שתשרה שכינה על ישראל, ונתן לו, שנאמר (שמות לג, 1) [ובמה יודע אפוא כי
 מצאתי חן בעיניך אני ועמך] הלוא בלכתך עמנו [ונפלינו אני ועמך] מכל העם אשר על פני האדמה];
 בקש שלא תשרה שכינה על אומות העולם, ונתן לו, שנאמר 'ונפלינו אני
 ועמך';

בקש להודיעו דרכיו של הקב"ה (מנהג מדת משפטי, כגון מפני מה צדיק וטוב לו, רשע
 ורע לו, צדיק ורע לו, רשע וטוב לו), ונתן לו, שנאמר (שמות לג, 1) [ועתה אם נא מצאתי חן בעיניך]
 הודיעני נא את דרכיך [ואדעך למען אמצא חן בעיניך וראה כי עמך הגוי הזה]: אמר לפניו:
 ריבוננו של עולם! מפני מה יש צדיק וטוב לו ויש צדיק ורע לו,
 יש רשע וטוב לו ויש רשע ורע לו?
 אמר לו: משה! צדיק וטוב לו = צדיק בן צדיק; צדיק ורע לו =
 צדיק בן רשע; רשע וטוב לו = רשע בן צדיק; רשע ורע לו = רשע
 בן רשע.

אמר מר: 'צדיק וטוב לו = צדיק בן צדיק, צדיק ורע לו = צדיק
 בן רשע' - איני! והא כתיב (שמות לד, 1) [נצר חסד לאלפים נשא עון ופשע וחטאה ונקה לא
 ינקה] פקד עון אבות על בנים [ועל בני בנים על שלשים ועל רבעים] וכתוב (דברים כד, 16) [לא יומתו אבות
 על בנים] ובנים לא יומתו על אבות [איש בחטאו יומתו], ורמינן קראי אהדדי,
 ומשנינן: לא קשיא: הא כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם, הא
 כשאין אוחזין מעשה אבותיהם בידיהם! ?
 אלא הכי קאמר ליה: צדיק וטוב לו = צדיק גמור; צדיק ורע לו =
 צדיק שאינו גמור; רשע וטוב לו = רשע שאינו גמור; רשע ורע לו =
 רשע גמור;

ופליגא דרבי מאיר, דאמר רבי מאיר: 'שתים נתנו לו ואחת לא נתנו לו', שנאמר (שמות לג, יט) [ויאמר אני אעביר כל טובי על פניך וקראתי בשם ה' לפניך וחסיתי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם] 'וחסיתי את אשר אחון' - אף על פי שאינו הגון (את אשר יכמרו רחמי עליו לשעה, ואף על פי שאינו כדאי), 'ורחמתי את אשר ארחם' אף על פי שאינו הגון'.

(שמות לג, כ) ויאמר לא תוכל לראות את פני [כי לא יראני האדם וחי]; תנא משמיה דרבי יהושע בן קרחה: 'כך אמר לו הקב"ה למשה: כשרציתי (בסנה) - לא רצית (שנאמר ויستر משה פניו), עכשיו שאתה רוצה - איני רוצה', ופליגא (דרבי יהושע בן קרחה שמענישו על כך) דרבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן (שאמר קבל שכר על זה), דאמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן: בשכר שלש זכה לשלש:

בשכר (שמות ג, י) [ויאמר אנכי אלקי אביך אלקי אברהם אלקי יצחק ואלקי יעקב ויستر משה פניו כי ירא מהביט אל האלקים] 'ויסתר משה פניו' זכה לקלסתר פנים (כי קרן עור פניו [שמות לד, כט]), בשכר 'כי ירא' זכה ל'ויראו מגשת אליו' [שמות לד, ז] וירא אהרן וכל בני ישראל את משה והנה קרן עור פניו ויראו מגש], בשכר 'מהביט' זכה ל'ותמונת ה' ביט' (ז"ה מראה אחרים) כך שנויה בספרי (פרשת בהעלותך פסוק קג) [במדבר יב, ח: פה אל פה אדבר בו ומראה ולא בחידת ותמונת ה' יביט ומדוע לא יראתם לדבר בעבדי במשה].

(שמות לג, כג) והסירתי את כפי וראית את אחרי [ופני לא יראו]; אמר רב חנא בר ביזנא אמר רבי שמעון חסידא: מלמד שהראה הקב"ה למשה קשר של תפילין (קשר של תפילין מאחוריו הוא, ואמרינן לעיל דהקב"ה מניח תפילין).

ואמר רבי יוחנן משום רבי יוסי: 'כל דבור ודבור שיצא מפי הקב"ה לטובה אפילו על תנאי - לא חזר בו'; מנא לן? - ממה שרבינו, שנאמר (דברים טז, יד) הרף ממני ואשמידם [ואמחה את שמם מתחת השמים] ואעשה אותך לגוי עצום [ורב ממנו] - אף על גב דבעא משה רחמי עליה דמלתא ובטלה - אפילו הכי אוקמה בזרעיה, שנאמר (דברי הימים א כג, טו-) בני משה גרשום ואליעזר [פסוק יז] ויהיו בני אליעזר רחביה הראש [ולא היה לאליעזר בנים אחרים] ובני רחביה רבו למעלה, ותני רב יוסף: למעלה מששים רבוא: אתיא 'רביה' 'רביה': כתיב הכא 'רבו למעלה' וכתוב התם (שמות יז, א) ובני ישראל פרו ושרצו וירבו [ויעצמו במאד מאד ותמלא הארץ אתם].

(ברכות ז, ב) אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי: 'מיום שבדא הקב"ה את העולם - לא היה אדם שקראו להקב"ה אדון עד שבא אברהם וקראו אדון, שנאמר (בראשית טו, ח) ויאמר ה' (כתוב באל"ף דל"ת) אלהים במה אדע כי אירשנה'. אמר רב: אף דניאל לא נענה אלא בשביל אברהם, שנאמר (דניאל טז, ז) ועתה שמע אלהינו אל תפלת עבדך ואל תחנוניו והאר פניך על מקדשך השמש למען אדני - 'למענך' מבעי ליה!! אלא למען אברהם שקראך 'אדון'.

ואמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי: 'מנין שאין מרצין לו לאדם בשעת כעסו? - שנאמר (שמות לג, יד) פני ילכו והנחותי לך'.

ואמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי: 'מיום שבדא הקב"ה את עולמו לא היה אדם שהודה להקב"ה עד שבאתה לאה והודתו, שנאמר (בראשית כט, י) ותהר עוד ותלד בן ותאמר הפעם אודה את ה' [על כן קראה שמו יהודה ותעמד מלדת] (לפי שראתה ברוח הקדש שיעקב מעמיד שנים עשר שבטים ולו ארבע נשים, כיון שילדה בן רביעי - הודית על חלקה שעלה יותר מן החשבון המגיע לה) '.

'ראובן' - אמר רבי אלעזר: אמרה לאה "ראו מה בין בני לבן חמי (על שם העתיד קראה שמו, כדאמרינן לקמן: שמא גרים): דאילו בן חמי, אף על גב דמדעתיה זבניה לבכירותיה, דכתיב (בראשית כה, לג) [ויאמר יעקב השבעה לי כיום וישבע לו] וימכר את בכרתו ליעקב - חזו מה כתיב ביה: (בראשית כז, מא) וישטם עשו את יעקב [על הברכה אשר ברכו אביו ויאמר עשו בלבו יקרבו ימי אבל אבי ואהרגה את יעקב אחי], וכתוב (בראשית כז, לו) ויאמר הכי קרא שמו יעקב ויעקבני זה פעמים [את בכרתי לקח והנה עתה לקח ברכתי ויאמר הלא אצלת לי ברכה], ואילו בני, אף על גב דעל כרחיה שקליה יוסף

לבכירותיה מניה, דכתיב (דברי הימים א, ח, א) [ובני ראובן בכור ישראל כי הוא הבכור] ובחללו יצועי אביו נתנה בכורתו לבני יוסף [בן ישראל ולא להתייחס לבכרה] - אפילו הכי לא אקנא ביה, דכתיב (בראשית לז, כא) וישמע ראובן ויצילהו מידם [ויאמר לא נכנו נפש].

'רות' - מאי 'רות'? (רות המואביה; משום דאיירי בפירושי השמות נקט לה) אמר רבי יוחנן: שזכתה ויצא ממנה דוד, שריוהו להקדוש ברוך הוא בשירות ותשבחות.

מנא לן דשמא גרים? אמר רבי אלעזר: דאמר קרא (תהלים מו, ט) לכו חזו מפעלות ה' אשר שם שמות בארץ אל תקרי 'שמות' אלא שמות.

ואמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי: 'קשה תרבות רעה בתוך ביתו של אדם יותר ממלחמת גוג ומגוג, שנאמר (תהלים ג, א) מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום בנו, וכתוב בתריה (תהלים ג, ב) ה' מה רבו צרי רבים קמים עלי, ואילו גבי מלחמת גוג ומגוג כתיב (תהלים ב, א) למה רגשו גוים ולאומים יהגו ריק (למה רגשו גוים - מה תועלת להם, אלמא דבר קל הוא בעיניו), ואילו 'מה רבו צרי' לא כתיב.

(תהלים ג, א) מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום בנו; 'מזמור לדוד' ? 'קיינה לדוד' מיבעי ליה!?

אמר רבי שמעון בן אבישלום: משל למה הדבר דומה? - לאדם שיצא עליו שטר חוב; קודם שפרעו היה עצב, לאחר שפרעו שמח; אף כן דוד: כיון שאמר לו הקב"ה (שמואל ב יב, יא) [כה אמר ה'] הנני מקים עליך רעה מביתך [ולקחתי את נשיך לעיניך ונתתי לרעיק ושכב עם נשיך לעיני השמש הזאת] - היה עצב, אמר: שמא עבד או ממזר הוא דלא חייס עלי; כיון דחזא דאבשלום הוא - שמח, משום הכי אמר מזמור.

ואמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי: 'מותר להתגרות ברשעים בעולם הזה, שנאמר (משלי כח, ט) עוזבי תורה יהללו רשע ושומרי תורה יתגרו בם'.

תניא נמי הכי [דרך ארץ רבה פ"ב מ"ב]: 'רבי דוסתאי ברבי מתון אומר: מותר להתגרות ברשעים בעולם הזה, שנאמר (משלי כח, ט) עוזבי תורה יהללו רשע ושומרי תורה יתגרו בם'; ואם לחשך אדם לומר והא כתיב (תהלים לז, א) אל תתחר במרעים אל תקנא בעושי עולה - אמור לו: מי שלבו נוקפו (הירא מעבירות שבידו) אומר כן (מפרש אל תתחר במרעים = אל תתקוטט, והוא אינו כן, אלא אל תתחר במרעים להתגרות במעשיהם לומר אעשה כן גם אני), אלא אל תתחר במרעים להיות כמרעים, אל תקנא בעושי עולה להיות כעושי עולה! ואומר (משלי כג, יז) אל יקנא לבן בחטאים כי אם ביראת ה' כל היום (אפשר לומר: אל תתקוטט עם רשעים כי אם ביראת ה' - יראי ה' אלא על כרחך: אל יקנא לבן לעשות כמותן).

איני! והאמר רבי יצחק: 'אם ראית רשע שהשעה משחקת לו - אל תתגרה בו, שנאמר (תהלים י, ה) יחילו דרכיו בכל עת [מרום משפטיך מנגדו כל צוריו יפח בהם] (יחילו = יצליחו; וחבירו: על כן לא יחיל טובו (איוב כ, כא)), ולא עוד אלא שזוכה בדין, שנאמר 'מרום משפטיך מנגדו' (מרום משפטיך מנגדו - מסולקין דיניך ברחוק הימנו), ולא עוד אלא שרואה בצדק, שנאמר 'כל צוריו יפח בהם' (בנפחתו הוא דוחה אותם כקש) !? לא קשיא: הא במילי ידיה, הא במילי דשמיא; ואיבעית אימא: הא והא במילי דשמיא, ולא קשיא: הא ברשע שהשעה משחקת לו, הא ברשע שאין השעה משחקת לו; ואיבעית אימא: הא והא ברשע שהשעה משחקת לו, ולא קשיא: הא בצדיק גמור, הא בצדיק שאינו גמור, דאמר רב הונא: מאי דכתיב (חבקוק א, ג) [טהור עינים מראות רע והביט אל עמל לא תוכל] למה תביט בוגדים תחריש בבלע רשע צדיק ממנו - וכי רשע בולע צדיק? והא כתיב (תהלים לז, ג) ה' לא יעזבנו בידו [ולא ירשיענו בהשפט], וכתוב (משלי יב, כא) לא יאונה לצדיק כל און [ורשעים מלאו רע]? אלא צדיק ממנו בולע, צדיק גמור אינו בולע; ואיבעית אימא: שעה משחקת לו שאני.

ואמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי: 'כל הקובע מקום לתפלתו - אויביו נופלים תחתיו, שנאמר (שמואל ב ז, י) ושמתי מקום לעמי לישראל ונטעתיו ושכן תחתיו ולא ירגז עוד ולא יוסיפו בני עולה לענותו כאשר בראשונה.

רב הונא רמי: כתיב (בספר שמואל) 'לענותו', וכתוב 'לכלותו' [בספרינו דברי הימים א יז, ט: ושמי מקום לעמי ישראל ונטעתייהו ושכן תחתיו ולא ירגז עוד ולא יסיפו בני עולה לבלתו כאשר בראשונה]?

בתחלה (כשנבנה הבית נבנה על מנת שלא לענות עוד אויבים לישראל) לענותו, ולבסוף (כשחטאו נגזר עליהם ענוי, ותפלתם מגינה עליהם מן הכליון) לכלותו.

ואמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי: 'גדולה שמושה של תורה יותר מלמודה, שנאמר (מלכים ב ג, יא) [ויאמר יהושפט האין פה נביא לה' ונדרשה את ה' מאותו ועין אחד מעבדי מלך ישראל ויאמר] פה אלישע בן שפט אשר יצק מים על ידי אליהו; 'למד' לא נאמר, אלא 'יצק', מלמד שגדולה שמושה יותר מלמודה.

אמר ליה רבי יצחק לרב נחמן [בנו?]: מאי טעמא לא אתי מר לבי כנישתא לצלויי?

אמר ליה: לא יכילנא (תש כחי).

אמר ליה: לכנפי למר עשרה וליצלי.

אמר ליה: טריחא לי מלתא.

ולימא ליה מר לשלוחא דצבורא בעידנא דמצלי צבורא ליתי ולודעיה למר?

אמר ליה: מאי כולי האי?

אמר ליה: דאמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי:

(ברכות ח, א)

'מאי דכתיב (תהלים סט, יד) ואני תפלתי לך ה' עת רצון [אלקים ברב חסדך ענני באמת ישעך] (עת רצון - אלמא יש שעה שהיא של רצון) - אימתי עת רצון? - בשעה שהצבור מתפללין.'

רבי יוסי ברבי חנינא אמר מהכא: (ישעיהו מט, ח) כה אמר ה' בעת רצון עניתיך [וביום ישועה עזרתך ואצרך ואתנך לברית עם להקים ארץ להנחיל נחלות שממות].

רבי אחא ברבי חנינא אמר מהכא: (איוב לו, ה) הן אל כביר ולא ימאס [כביר כח לב]

(תפלת הרבים לא ימאס), וכתוב (תהלים נה, יט) פדה בשלום נפשי מקרב לי (ממלחמות הבאות עלי) כי ברבים היו עמדי (שהתפללו עמי).

תניא נמי הכי [ספרי פנחס פסקה קלה]: 'רבי נתן אומר: מניין שאין הקב"ה

מואס בתפלתן של רבים? - שנאמר (איוב לו, ה) הן אל כביר ולא ימאס [כביר כח לב]

וכתיב (תהלים נה, יט) פדה בשלום נפשי מקרב לי [כי ברבים היו עמדי]: אמר הקב"ה: כל

העוסק בתורה ובגמילות חסדים ומתפלל עם הצבור - מעלה אני

עליו כאילו פדאני לי ולבני מביין אומות העולם (פדה בשלום - זה שעסק

בדברי שלום, דהיינו תורה, דכתיב וכל נתיבותיה שלום (משלי ג, יז) וכן גמילות חסדים נמי שלום הוא: שמתוך

שגומל חסד בגופו לחבירו - הוא מכיר שהוא אוהבו, ובא לידי אחוה ושלום).

אמר ריש לקיש: כל מי שיש לו בית הכנסת בעירו ואינו נכנס שם להתפלל - נקרא שכן רע, שנאמר (ירמיהו יב, ד) כה אמר ה' על כל שכני הרעים הנוגעים

בנחלה אשר הנחלתי את עמי את ישראל [הנני נתשם מעל אדמתם ואת בית יהודה אתוש מתוכם], ולא

עוד אלא שגורם גלות לו ולבניו, שנאמר (סיפיה דקרא הוא): 'הנני נותשם

מעל אדמתם ואת בית יהודה אתוש מתוכם'.

אמרו ליה לרבי יוחנן: איכא סבי בבבל. תמה ואמר (דברים יא, כא) למען ירבו

ימיכם וימי בניכם על האדמה [אשר נשבע ה' לאבותיכם לתת להם כימי השמים על הארץ] כתיב, אבל

בחוזה לארץ לא! כיון דאמרי ליה מקדמי (שחרית) ומחשכי (ערבית)

לבי כנישתא (כלומר: מאריכין בבית הכנסת), אמר: היינו דאהני להו;

כדאמר רבי יהושע בן לוי לבניה: קדימו וחשיכו ועיילו לבי

כנישתא כי היכי דתורכו חיי.

אמר רבי אחא ברבי חנינא: מאי קרא? (משלי ח, לד) אשרי אדם שומע לי לשקד על

דלתותיו יום יום לשמור מזוזת פתחי, וכתוב בתריה [פסוק לה] כי מוצאי מצא חיים [ויפק רצון

מה].

אמר רב חסדא: לעולם יכנס אדם שני פתחים בבית הכנסת -

שני פתחים סלקא דעתך?

אלא אימא שיעור שני פתחים (שיעור של שני פתחים רוחב יכנס לפנים: שלא ישב

סמוך לפתח, דנראה עליו כמשוי עכוב בית הכנסת, ויהא מזומן סמוך לפתח לצאת)

ואחר כך יתפלל.

(תהלים לב,ו) על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצא [רק לשטף מים רבים אליו לא יגיעו] (יתפלל שיהו מצויין לו כשיצטרך); אמר רבי חנינא: 'לעת מצא' זו אשה, שנאמר (משלי יח,כב) **מצא אשה מצא טוב** [ויפק רצון מה?]. במערבא, כי נסיב אינש אתתא - אמרי ליה הכי: "מצא או מוצא"? 'מצא' - דכתיב (משלי יח,כב) **'מצא אשה מצא טוב ויפק רצון מה'**; 'מוצא' - דכתיב (קהלת ז,כו) **ומוצא אני מר ממות את האשה** [אשר היא מצודים וחרמים לבה אסורים ידיה טוב לפני האלקים ימלט ממנה וחוטא ילכד בה];

רבי נתן אומר: 'לעת מצא' זו תורה, שנאמר (משלי ח,לה) **כי מוצאי מצא חיים** [ויפק רצון מה?].

רב נחמן בר יצחק אמר: 'לעת מצא' זו מיתה (שימות במיתה יפה ונחה), שנאמר (תהלים סח,כא) [האל לנו אל למושעות ולה' ד'] **למות תוצאות**. תניא נמי הכי: **'תשע מאות ושלושה מיני מיתה נבראו בעולם, שנאמר 'למות תוצאות'; 'תוצאות' בגימטריא הכי הוו;** קשה שבכללן אסכרא (אישטרא"אנגולמנט בלע"ז שבתוך הגוף), ניחא שבכללן נשיקה. אסכרא דמיא כחיצורא בגבבא דעמרא דלאחורי נשרא (כענפי הסירים הנסבכים בגזת הצמר כשאדם נותק בחזקה ומשליך לאחור, שאי אפשר שלא ינתק הצמר עמה). ואיכא דאמרי כפיטורי כפי ושט (ים אוקיינוס יש בו מקומות שאינו מקבל ברזל, ומחברין לוחי הספינה על ידי חבלים ועקלים שתוחבים בנקביו ותוקעין אותו בדוחק לפי שהם גסין כמדת הנקב; 'פיטורי' = חבלים, דמדרגמין ופטורי ציצים (מלכים א' ו,יח) אטונין; **בפי ושט** הוא הנקב שהוא עגול כפי ושט) נשיקה דמיא כמשחל בניתא מחלבא (כמושך נימת שער מתוך החלב).

רבי יוחנן אמר: 'לעת מצא' זו קבורה. אמר רבי חנינא: מאי קרא? - (איוב ג,כב) **השמחים אלי גיל ישישו כי ימצאו קבר**. אמר רבה בר רב שילא: היינו דאמרי אינשי "ליבעי אינש רחמי אפילו עד זיבולא (פלא"א בלע"ז [מלוא את-חפירה]) בתרייתא שלמא (שיהא לו שלום כל ימי חייו ואף ביום קבורתו: עד השלכת עפר האחרונה שבכיסוי קבורתו)".

מר זוטרא אמר: 'לעת מצא' זה בית הכסא (שיהא דר במקום שיש בית הכסא סמוך לו; לפי שהיתה קרקע של בבל מצולת מים, ואין יכולין לחפור שם חפירות, והיו צריכין לצאת בשדות ולהתרחק מאד). אמרי במערבא: הא דמר זוטרא עדיפא מכלהו.

אמר ליה רבא לרפרם בר פפא: לימא לן מר מהני מילי מעלייתא דאמרת משמיה דרב חסדא במילי דבי כנישתא! אמר ליה: הכי אמר רב חסדא: מאי דכתיבי (תהלים יט,ב) **אוהב ה' שערי ציון מכל משכנות יעקב? - אוהב ה' שערים המצויינים בהלכה** (ציון ואסיפת צבור) יותר מבתי כנסיות ומבתי מדרשות; והיינו דאמר רבי חייא בר אמי משמיה דעולא: מיום שחרב בית המקדש אין לו להקב"ה בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה בלבד.

ואמר אביי: מריש הוה גריסנא בגו ביתא ומצלינא בבי כנישתא, כיון דשמענא להא דאמר רבי חייא בר אמי משמיה דעולא 'מיום שחרב בית המקדש אין לו להקב"ה בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה בלבד' - לא הוה מצלינא אלא היכא דגריסנא. רבי אמי ורבי אסי, אף על גב דהוה תליסר בי כנישתא בטבריא - לא מצלו אלא ביני עמודי (שבית המדרש נכון עליהם מלמעלה): היכא דהוה גרסי.

ואמר רבי חייא בר אמי משמיה דעולא: גדול הנהנה מיגיעו יותר מירא שמים, דאילו גבי ירא שמים כתיב (תהלים קיב,א) **אשרי איש ירא את ה'** [במצותיו חפץ מאד], ואילו גבי נהנה מיגיעו כתיב (תהלים קכח,ב) **יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך**: אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא, ולגבי ירא שמים 'וטוב לך' לא כתיב ביה.

ואמר רבי חייא בר אמי משמיה דעולא: לעולם ידור אדם במקום רבו, שכל זמן ששמעי בן גרא קיים לא נשא שלמה את בת פרעה. (דסמוך למיתת שמעי כתיב ויתחתן שלמה את פרעה (מלכים א ג, א)) והתניא 'אל ידור'?

לא קשיא: הא דכייף ליה (אם כפוף הוא לרבו לקבל תוכחתו - ידור אצלו), הא (ואם לאו) דלא כייף ליה (טוב להתרחק ממנו ויהי שוגג ואל יהי מזיד).

אמר רב הונא בר יהודה אמר רבי מנחם אמר רבי אמי: מאי דכתיב (ישעיהו א, כח) [ושבר פשעים וחטאים יחדו] ועוזבי ה' יכלו? - זה המניח ספר תורה ויוצא. רבי אבהו נפיק בין גברא לגברא. בעי רב פפא: בין פסוקא לפסוקא מהו? תיקו.

רב ששת מהדר אפיה וגריס (משנתו כשקורין בספר תורה), אמר: אנן בדידן ואינהו בדידהו.

אמר רב הונא בר יהודה אמר רבי אמי: לעולם ישלים אדם פרשיותיו (של כל שבת ושבת) עם הצבור שנים מקרא ואחד תרגום

(ברכות ח, ב)

ואפילו (במדבר לב, ג) עטרות ודיבון [ויעזר ונמרה וחשבון ואלעלה ושבם ונבו ובען] (שאין בו תרגום), שכל המשלים פרשיותיו עם הצבור מאריכין לו ימיו ושנותיו. רב ביבי בר אביי סבר לאשלומינהו לפרשייתא דכולא שתא במעלי יומא דכפורי, תנא ליה חייא בר רב מדפתי: כתיב (ויקרא כג, לב) [שבת שבתון הוא לכם] וענינתם את נפשותיכם בתשעה לחדש בערב [מערב עד ערב תשביתו שבתכם]; וכי בתשעה מתענין? והלא בעשרה מתענין?! אלא לומר לך: כל האוכל ושותה בתשיעי - מעלה עליו הכתוב כאילו מתענה תשיעי ועשירי (והכי קאמר קרא: הכינו עצמכם בתשעה לחדש לענוי המחצית, והרי הוא בעיני כענוי היום). סבר לאקדומינהו (לסדר כל הפרשיות בשבת אחת או בשתי שבתות) - אמר ליה ההוא סבא: תנינא 'ובלבד שלא יקדים ושלא יאחר'; כדאמר להו רבי יהושע בן לוי לבניה:

1. אשלימו פרשיותיכו עם הצבור שנים מקרא ואחד תרגום;
2. והזהרו בורדין.

כרבי יהודה, דתנן [חולין פ"ב מ"א]: 'רבי יהודה אומר: עד שישחוט את הורדין' (כדי שיצא כל הדם; ולא אמר כן אלא בעוף הואיל וצולחו כולו כאחד);
3. והזהרו בזקן ששכת תלמודו מחמת אונסו (שחלה, או שנטרד בדוחק מזונות - הזהרו בו לכבדו)

דאמרינן 'לוחות ושברי לוחות מונחות בארון' (דכתיב (דברים יב, א) אשר שברת ושמטם בארון - אף השברים תשים בארון) .

אמר להו רבא לבניה:

1. כשאתם חותכין בשר - אל תחתכו על גב היד.
איכא דאמרי משום סכנה (שלא יקוץ ידו), ואיכא דאמרי משום קלקול סעודה (אף בחבורה קטנה יצא דם וילכלך את המאכל וימאס את המסובין);
2. ואל תשבו על מטת ארמית,
3. ואל תעברו אחורי בית הכנסת בשעה שהצבור מתפללין.
'ואל תשבו על מטת ארמית' - איכא דאמרי לא תגנו בלא קרית שמע (שתהא מסתך דומה למטת ארמית), ואיכא דאמרי דלא תנסבו גיורתא, ואיכא דאמרי ארמית ממש (על מטת ארמית), ומשום מעשה דרב פפא:
רב פפא אזל לגבי ארמית, הוציאה לו מטה, אמרה לו: שב! אמר לה: איני יושב עד שתגביהי את המטה; הגביהה את המטה ומצאו שם תינוק מת; מכאן אמרו חכמים אסור לישב על מטת ארמית (גירסת דש"י: מעשה דרב פפא שאמרה לו שב על המטה והיה בנה מת מוטל עליה, והיתה רוצה להעליל עליו ולומר שישב עליו והרגו)
'ואל תעברו אחורי בית הכנסת בשעה שהצבור מתפללין' (שנראה כמבריח עצמו מפתח בית הכנסת שבמזרח).
מסייע ליה לרבי יהושע בן לוי, דאמר רבי יהושע בן לוי: אסור לו לאדם שיעבור אחורי בית הכנסת בשעה שהצבור מתפללין.

אמר אביי: ולא אמרן אלא דליכא פתחא אחרינא, אבל איכא פתחא אחרינא לית לן בה, ולא אמרן אלא דליכא בי כנישתא אחרינא, אבל איכא בי כנישתא אחרינא לית לן בה, ולא אמרן אלא דלא דרי טונא ולא רהיט ולא מנח תפילין, אבל איכא חד מהנך לית לן בה.

תניא: 'אמר רבי עקיבא: בשלשה דברים אוהב אני את המדיים: 1. כשחותכין את הכשר - אין חותכין אלא על גבי השולחן; 2. כשנושקין אין נושקין אלא על גב היד (את יד חברו הוא נושק ודרך חשיבות הוא זה מפני הרוק); 3. וכשיועצין אין יועצין אלא בשדה (דאמרי אינשי "אזנים לכותל").' .
אמר רב אדא בר אהבה: מאי קראה? - (בראשית ל"א, ד) וישלח יעקב ויקרא לרחל וללאה השדה אל צאנו.

תניא: 'אמר רבן גמליאל: בשלשה דברים אוהב אני את הפרסיים: הן צנועין באכילתן, וצנועין בבית הכסא, וצנועין בדבר אחר (תשמיש).' .

(במפלת בבל כתיב: (ישעיהו י"ג, ג) אני צויתי למקודשי [גם קראתי גבורי לאפי עליי גאותי] (אני צויתי את מלכי פרס ומדי לבא ולהשחית); תני רב יוסף: אלו הפרסיים המקודשין ומזומנין לגיהנם.

רבן גמליאל אומר [עד שיעלה עמוד השחר]:
אמר רב יהודה אמר שמואל: הלכה כרבן גמליאל.
תניא: 'רבי שמעון בן יוחי אומר: פעמים שאדם קורא קריית שמע שתי פעמים כלילה אחת, קודם שיעלה עמוד השחר ואחת לאחר שיעלה עמוד השחר, ויוצא בהן ידי חובתו: אחת של יום ואחת של לילה.' .
הא גופא קשיא!: אמרת 'פעמים שאדם קורא קריאת שמע שתי פעמים כלילה' - אלמא לאחר שיעלה עמוד השחר ליליא הוא, והדר תני 'יוצא בהן ידי חובתו אחת של יום ואחת של לילה' - אלמא יממא הוא!?

לא לעולם ליליא הוא (עד הנץ החמה), והא דקרי ליה 'יום' - דאיכא אינשי דקיימי בההיא שעתא (הלכך זמן קרית שמע דיום הוא, דגבי קרית שמע - ובקומך כתיב [דברים ו, ז], והא קיימי!).

אמר רב אחא בר חנינא אמר רבי יהושע בן לוי: הלכה כרבי שמעון בן יוחי.
איכא דמתני להא דרב אחא בר חנינא - אהא, דתניא: 'רבי שמעון בן יוחי אומר משום רבי עקיבא: פעמים שאדם קורא קריית שמע שתי פעמים ביום: אחת קודם הנץ החמה ואחת לאחר הנץ החמה, ויוצא בהן ידי חובתו, אחת של יום ואחת של לילה'; הא גופא קשיא: אמרת 'פעמים שאדם קורא קריאת שמע שתי פעמים ביום' אלמא קודם הנץ החמה יממא הוא, והדר תני 'יוצא בהן ידי חובתו אחת של יום ואחת של לילה' אלמא ליליא הוא!?

(ברכות ט, א)
לא! לעולם יממא הוא, והאי דקרו ליה 'ליליא' (דקאמר יוצא בו קרית שמע של לילה) - דאיכא אינשי דגנו בההיא שעתא (וקרינא ביה ובשכך [דברים ו, ז]).
אמר רבי אחא ברבי חנינא אמר רבי יהושע בן לוי: הלכה כרבי שמעון שאמר משום רבי עקיבא.

אמר רבי זירא: ובלבד שלא יאמר 'השכיבנו'. (הקורא קרית שמע של לילה שחרית סמוך לעמוד השחר - לא יאמר 'השכיבנו', שאין עוד זמן תחלת שכיבה אלא זמן סוף שכיבה.)
כי אתא רב יצחק בר יוסף - אמר: הא דרבי אחא ברבי חנינא אמר רבי יהושע בן לוי - לאו בפירוש איתמר, אלא מכללא איתמר: דההוא זוגא דרבנן דאשתכור (וישנו ונרדמו עד לאחר עמוד השחר) בהלולא דבריה דרבי יהושע בן לוי, אתו לקמיה דרבי יהושע בן לוי, אמר: כדאי הוא רבי שמעון לסמוך עליו בשעת הדחק (אבל שלא בשעת הדחק - לא).

מעשה שבאו בניו [מבית המשתה, אמרו לו: לא קרינו את שמע! אמר להם: אם לא עלה עמוד השחר - חייבין אתם לקרות]:
ועד השתא לא שמייע להו הא דרבנן גמליאל?
הכי קאמרי ליה: רבנן פליגי עילוין (כלומר: מי פליגי רבנן עליך, דהא דאמרי על חצות - דוקא קאמרי: דלא משמע להו 'ובשכנך' = כל זמן שכיבה' אלא 'כל זמן שדרך בני אדם להתעסק לילך ולשכב', ומיהו בהא פליגי אדורי אליעזר: דאלו רבי אליעזר סבירא ליה זמן עסק שכיבה אינו אלא עד האשמורה הראשונה, ולרבנן עד חצות, ואת סבירא לך 'ובשכנך' = כל זמן שבני אדם שוכבים, והיינו כל הלילה), ויחיד ורבים הלכה כרבים? או דלמא רבנן כוותך סבירא להו (ומשמע להו 'ובשכנך' = כל זמן שכיבה), והאי דקאמרי 'עד חצות' - (הרחקה הוא: כדי להרחיק אדם מן העבירה (כדי לזרז, ומיהו היכא דאתניס ולא קרא קודם חצות - עדיין זמן חיובא הוא, ומחייבי, ונפקי ידי קרית שמע בזמנו)?
אמר להו: רבנן כוותי סבירא להו, וחייבין אתם ('וחייבין אתם לקרות' גרסינן, ולא גרסינן 'מותריס': דאפילו שלא בזמנו תנן (עמוד ב) הקורא מכאן ואילך לא הפסיד כאדם הקורא בתורה), והאי דקאמרי 'עד חצות' - כדי להרחיק אדם מן העבירה.

ולא זו בלבד אמרו אלא [כל מה שאמרו חכמים עד חצות - מצותן עד שיעלה עמוד השחר]:
ורבן גמליאל, מי קאמר עד חצות, דקתני 'ולא זו בלבד אמרו'?
הכי קאמר להו רבן גמליאל לבניה: אפילו לרבנן, דקאמרי 'עד חצות' - מצותה עד שיעלה עמוד השחר, והאי דקאמרי 'עד חצות' - כדי להרחיק אדם מן העבירה.

הקטר חלבים [ואברים - מצותן עד שיעלה עמוד השחר, וכל הנאכלים ליום אחד - מצותן עד שיעלה עמוד השחר]:
ואילו 'אכילת פסחים' לא קתני! ורמינהי 'קרית שמע ערבית, והלל בלילי פסחים, ואכילת פסח - מצותן עד שיעלה עמוד השחר'!
אמר רב יוסף: לא קשיא: הא רבי אלעזר בן עזריה, הא רבי עקיבא, דתניא: ' (שמות יב, ח) ואכלו את הבשר בלילה הזה [צלי אש ומצות על מורים יאכלהו]:
רבי אלעזר בן עזריה אומר: נאמר כאן 'בלילה הזה' ונאמר להלן (שמות יב, ב) ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה [והכיתי כל בכור בארץ מצרים מאדם ועד בהמה ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים אני ה'] - מה להלן עד חצות אף כאן עד חצות.
אמר ליה רבי עקיבא: והלא כבר נאמר (שמות יב, יא) [וככה תאכלו אותו מתניכם חגרים נעליכם בגליכם ומקלכם בידכם ואכלתם אותו] בחפזון [פסח הוא לה] = עד שעת חפזון (שנחפזו לצאת, והיינו עמוד השחר, כדכתיב לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר (שמות יב, כב)), אם כן מה תלמוד לומר 'בלילה הזה'? יכול יהא נאכל כקדשים (כשאר קדשים): כיום (ביום שחיטתו, כדרך תודה: שאף היא זמן אכילתה יום אחד, ואוכל והולך כל יום שחיטתה והלילה עד הבקר, כדין תודה, דכתיב ביום קרבנו יאכל (ויקרא יז, טו))? תלמוד לומר 'בלילה הזה': בלילה הוא נאכל, ולא כיום; בשלמא לרבי אלעזר בן עזריה דאית ליה גזירה שוה - אצטריך למכתב ליה 'הזה', אלא לרבי עקיבא, האי 'הזה' מאי עביד ליה?

למעוטי לילה אחר הוא דאתא, סלקא דעתך אמינא: הואיל ופסח קדשים קלים ושלמים קדשים קלים, מה שלמים נאכלין לשני ימים ולילה אחד (שביתים, דכתיב ביום זבחכם יאכל וממחרת (ויקרא יט, ו)) אף פסח נאכל שתי לילות במקום שני ימים (אף פסח נמי: הואיל ואינו נאכל אלא בלילה), ויהא נאכל לשני לילות ויום אחד (נוקם שני לילות במקום שני ימים דשלמים, ויהא נאכל בשני לילות ויום אחד: לא שיאכלנו ביום, אלא שיהא שהות זמן: שלא יפסל באכילה בשביל המתנת היום, ויאכלנו בלילה השנית) - קא משמע לן 'בלילה הזה': בלילה הזה הוא נאכל, ואינו נאכל בלילה אחר.
ורבי אלעזר בן עזריה?
מ'לא תותירו עד בקר [והנותר ממנו עד בקר באש תשרפו (שמות יב, ט)] נפקא.
ורבי עקיבא?
אי מהתם הוה אמינא 'מאי בקר' - בקר שני.
ורבי אלעזר?
אמר לך כל 'בקר' - בקר ראשון הוא.

והני תנאי - כהני תנאי, דתניא [ספרי ראה פסוק קלג-ד]: ' (דברים יט, ו) כי אם אל המקום אשר יבחר ה' אלקיך לשכן שמו] שם תזבח את הפסח בערב כבוא השמש מועד צאתך ממצרים; רבי

אליעזר אומר : (הרי לך שלשה זמנים שאינם שוים: בערב = כי ינטו צללי ערב, היינו לאחר חצות, שנסתלקה חמה מראש כל אדם ונסתה למערב; כבא השמש = משחשכה; מועד צאתך ממצרים = בבקר! כיצד יתקיימו כולם?) **בערב אתה זוכה** (בערב = לזמן שחיטה), **וכבוא השמש אתה אוכל** (כבא השמש = התחלת זמן אכילה), **ומועד צאתך ממצרים אתה שורף** (מועד צאתך = זמן שריפה, כלומר: בבקר הוא נעשה נותר שהגיע זמן שריפה, אלא לפי שאין שורפין קדשים ביום טוב ממתינין לו עד בקר שני); **רבי יהושע אומר: בערב אתה זוכה, כבוא השמש אתה אוכל, ועד מתי אתה אוכל והולך?** - **עד מועד צאתך ממצרים** (היינו כרבי עקיבא; אבל לתנא קמא - עד חצות לילה הוי זמן אכילה ותו לא, דאי לא - מאי בינייהו?).

אמר רבי אבא: הכל מודים כשנגאלו ישראל ממצרים - לא נגאלו (נתנו להם רשות לצאת) **אלא בערב, שנאמר** (דברים טז, א) **[שמור את חודש האביב ועשית פסח לה' אלקיך כי בחדש האביב] הוציאך ה' אלהיך ממצרים לילה, וכשיצאו - לא יצאו אלא ביום, שנאמר** (במדבר לג, ג) **[ויסעו מרעמסס בחדש הראשון בחמשה עשר יום לחדש הראשון] ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה** [לעיני כל מצרים]; **על מה נחלקו? - על שעת חפזון: רבי אלעזר בן עזריה סבר: מאי 'חפזון'? - חפזון דמצרים (מכת הבכורים, שעל ידם נחפזו למהר לשלחם), ורבי עקיבא סבר: מאי 'חפזון'? - חפזון דישאל (לא שמעו להם לצאת עד בקר).** (**'הכל מודים'** [שנאמר בתחילת דברי רבי אבא, פירושו: רבי עקיבא גופיה מודה שהלילה מחצות ואילך היתה שעת חפזון למצרים לשלחם מן הארץ]. [דברי רבי אבא דומים למכילתא בא מסכת דפסחא פרשה ז] **תא נמי הכי:** (דברים טז, א) **[שמור את חודש האביב ועשית פסח לה' אלקיך כי בחדש האביב] הוציאך ה' אלהיך ממצרים לילה; וכי כלילה יצאו? והלא לא יצאו אלא ביום, שנאמר** (במדבר לג, ג) **[ויסעו מרעמסס בחדש הראשון בחמשה עשר יום לחדש הראשון] ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה** [לעיני כל מצרים]? **אלא מלמד שהתחילה להם גאולה מבערב.**

(שמות יב, ב) **דבר נא באזני העם** [וישאלו איש מאת רעהו ואשה מאת רעותה כלי כסף וכלי זהב]; **אמר רבי דבי רבי ינאי:** אין 'נא' אלא לשון בקשה; **אמר ליה הקב"ה למשה:** בבקשה ממך, לך ואמור להם לישראל בבקשה מכם: שאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב, שלא יאמר

(ברכות ט, ב) **אותו צדיק (אברהם) 'ועבדום וענו אותם' קיים בהם** [בראשית טו, יג: ויאמר לאברהם ידע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אתם ארבע מאות שנה [פסוק יד] וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי ואחרי כן יצאו ברכש גדול], **'ואחרי כן יצאו ברכוש גדול' לא קיים בהם; אמרו לו: ולואי שנצא בעצמנו!** משל לאדם שהיה חבוש בבית האסורים והיו אומרים לו בני אדם "מוציאין אותך למחר מבית האסורים ונותנין לך ממון הרבה", ואומר להם "בבקשה מכם הוציאוני היום, ואיני מבקש כלום".

(שמות יב, לו) **[וה' נתן את חן העם בעיני מצרים] וישאלום [וינצלו את מצרים]; אמר רבי אמי: מלמד שהשאלום בעל כרחם; איכא דאמרי בעל כרחם דמצרים, ואיכא דאמרי בעל כרחם דישאל; מאן דאמר בעל כרחם דמצרים = דכתיב (תהלים סח, ג) [מלכי צבאות ידון ידון] ונות בית תחלק שלל; מאן דאמר בעל כרחם דישאל - משום משוי.**

(שמות יב, לו) **[וה' נתן את חן העם בעיני מצרים וישאלום] וינצלו את מצרים; אמר רבי אמי: מלמד שעשאוה כמצודה שאין בה דגן (דרך צידי עופות לזרוק דגן תחת מצודות כדי שיבאו עופות ונלכדין, וכשאין בה דגן - אין עוף פונה אליה; כך ריקנו המצרים מכל ממונם וינצלו - כתרגומו: 'ורוקינו') ; וריש לקיש אמר: עשאוה כמצולה שאין בה דגים (כמו מצולות ים, כלומר: בתוך התהום אין מצויין דגים אלא על שפת הים, היכא דאיכא מזון).**

(שמות ג, ד) **[ויאמר אלקים אל משה] אהיה אשר אהיה** [ויאמר לה' ישראל לבני ישראל **אהיה שלחני אליכם**]; **אמר לו הקב"ה למשה: לך אמור להם לישראל: אני הייתי עמכם בשעבוד זה ואני אהיה עמכם בשעבוד מלכיות!** **אמר לפניו: ריבונו של עולם! דיה לצרה בשעתה** (דיה לצרה שיתאוננו בה בשעה שתבא עליהם, למה תדאיבם עכשיו בבשורה קשה?) **אמר לו הקב"ה: לך אמור להם 'אהיה שלחני אליכם'.**

(מלכים א יח, יז) **ענני ה' ענני** [וידעו העם הזה כי אתה ה' האלקים ואתה הסבת את לבם אחרנית]; **אמר רבי אבהו: למה אמר אליהו 'ענני' שתי פעמים? - מלמד שאמר אליהו**

לפני הקב"ה: ריבוננו של עולם! ענני שתדך אש מן השמים ותאכל כל אשר על המזבח, וענני שתסיח דעתם (מלבא בלבם מזמה של רשע, להכחישני); כדי שלא יאמרו "מעשה כשפים הם (על ידי כשפים הבאתי האש הזאת)", שנאמר 'ואתה הסבות את לבם אחורנית'.

משנה:

מאימתי קורין את שמע בשחרית? משיכיר בין תכלת ללבן (תכלת ירוק הוא, וקרוב לצבע כרתי שקורין פוריי"ש). רבי אליעזר אומר: בין תכלת לכרתי; <וגומרה> עד הנץ החמה; רבי יהושע אומר: עד שלש שעות, שכן דרך מלכים לעמוד בשלש שעות; הקורא מכאן ואילך לא הפסיד, כאדם הקורא בתורה.

גמרא:

מאי 'בין תכלת ללבן'? : אילימא בין גבבא דעמרא חירורא לגבבא דעמרא דתכלתא - הא בליליא נמי מידע ידעי! אלא בין תכלת שבה ללבן שבה (גיזת צמר שצבעה תכלת, ויש בה מקומות שלא עלה שם הצבע יפה). תניא: רבי מאיר אומר: משיכיר בין זאב לכלב; רבי עקיבא אומר: בין חמור לערוד (חמור הבר); ואחרים אומרים: משיראה את חברו רחוק ארבע אמות ויכירנו. אמר רב הונא: הלכה כאחרים אמר אביי: לתפילין (להניח תפילין) - כאחרים (שמצות הנחתן קודם קרית שמע נבפרק שני (י"ד)); לקרית שמע - כותיקין (אנשים ענוים ומחבבין מצוה), דאמר רבי יוחנן: ותיקין היו גומרים אותה עם הנץ החמה.

תניא נמי הכי: 'ותיקין היו גומרים אותה עם הנץ החמה כדי שישמך גאולה לתפלה, ונמצא מתפלל כיום' (דהנץ החמה לדברי הכל יום הוא). אמר רבי זירא: מאי קראה (דמצוה להתפלל עם הנץ החמה)? (תהלים ע"ה) 'יראוך עם שמש' (עם שמש כלומר: כשהשמש יוצא, היינו עם הנץ החמה) ולפני ירח דור דורים (מתי מתיראין ממך? - כשמוצא מקבלים עליהם, דהיינו מלכות שמים שמקבלין עליהם בקרית שמע). (ולפני ירח - אף תפלת המנחה מצוה עם דמדומי חמה).

העיד ר"י בן אליקים משום קהלא קדישא דבירושלים: כל הסומך גאולה לתפלה - אינו נזוק כל היום כולו. אמר רבי זירא: איני! והא אנא סמכי ואיתזקי? אמרו ליה: במאי איתזקת דאמטיית אסא לבי מלכא התם נמי מבעי לך למיהב אגרא למחזי אפי מלכא, דאמר רבי יוחנן: לעולם ישתדל אדם לרוץ לקראת מלכי ישראל, ולא לקראת מלכי ישראל בלבד אלא אפילו לקראת מלכי אומות העולם, שאם יזכה (לעולם הבא לראות גדולתן של ישראל) - יבחין בין מלכי ישראל למלכי אומות העולם (יבחין כמה הרבה גדולתן יותר על האומות עכשיו). אמר ליה רבי אלעא: לעולא כי עיילת להתם - שאיל בשלמא דרב ברונא אחי במעמד כל החבורה, דאדם גדול הוא, ושמח במצות; זימנא חדא סמך גאולה לתפלה ולא פסיק חוכא מפומיה כוליה יומא.

היכי מצי סמיך, והא אמר רבי יוחנן: בתחלה הוא אומר (תהלים נ"א, י"ז) 'שפתי תפתח [ופי יגיד תהלתך] ולבסוף הוא אומר (תהלים י"ט, טו) 'יהיו לרצון אמרי פי [והגיון לבי לפניך ה' צורי וגאלי]'?

אמר רבי אלעזר: תהא (הא דרבי יוחנן) בתפלה של ערבית (דלא חיישינן לסמוך גאולה לתפלה, דגאולה ביממא הוא!).

והא אמר רבי יוחנן: איזהו בן העולם הבא? - זהו הסומך גאולה של ערבית לתפלה של ערבית! אלא אמר רבי אלעזר תהא בתפלת המנחה.

רב אשי אומר: אפילו תימא אכולהו, וכיון דקבעוה רבנן בתפלה - כתפלה אריכתא דמא; דאי לא תימא הכי - ערבית היכי מצי סמיך, והא בעי למימר 'השכיבנו'? אלא כיון דתקינן רבנן 'השכיבנו' -

כגאולה אריכתא דמיא, הכי נמי כיון דקבעוה רבנן בתפלה - כתפלה אריכתא דמיא.

מכדי האי 'יהיו לרצון אמרי פי' משמע לבסוף ומשמע מעיקרא דבעינא למימר, מאי טעמא תקנוהו רבנן לאחר י"ח ברכות? לימרו מעיקרא? [ד]אמר רבי יהודה בריה דרבי שמעון בן פזי: הואיל ולא אמרו דוד אלא לאחר י"ח פרשיות - לפיכך תקינו רבנן לאחר י"ח ברכות. הני י"ח [פרשיות] - י"ט הויין?!

'אשרי האיש' ו'למה רגשו גוים' [תהלים פרק א ופרק ב] - חדא פרשה היא, דאמר רבי יהודה בריה דרבי שמעון בן פזי: ק"ג פרשיות אמר דוד, ולא אמר 'הללויה' עד שראה במפלתן של רשעים, שנאמר (תהלים קד, לה) 'יתמו חטאים מן הארץ ורשעים עוד אינם ברכי נפשי את ה' הללויה'; הני ק"ג - ק"ד הויין?! אלא שמע מינה 'אשרי האיש' ו'למה רגשו גוים' - חדא פרשה היא, דאמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יוחנן:

(ברכות י, א)

כל פרשה שהיתה חביבה על דוד - פתח בה ב'אשרי' וסיים בה ב'אשרי'; פתח באשרי - דכתיב (תהלים א, א) 'אשרי האיש' [אשר לא הלך בעצת רשעים ובדרך רשעים לא עמד ובמושב לצים לא ישב], וסיים ב'אשרי' דכתיב (תהלים ב, יב) [נשקו בר פן יאנף ותאבדו דרך כי יבער כמעט אפן] 'אשרי כל חוסי בו' (אלמא חדא היא: ד'אשרי כל חוסי בו' - סיומא ד'למה רגשו גוים' הוא).

הנהו בריוני (פריצים) דהוו בשבבותיה דרבי מאיר והוו קא מצערו ליה טובא; הוה קא בעי רבי מאיר רחמי עלויהו כי היכי דלימותו; אמרה ליה ברוריא דביתהו: מאי דעתך, משום דכתיב (תהלים קד, לה) 'יתמו חטאים' [מן הארץ ורשעים עוד אינם ברכי נפשי את ה' הללויה] מי כתיב 'חוטאים'? 'חטאים' כתיב (קרי ביה [חטאים]: שיכלה יצר הרע)? ועוד: שפיל לסיפיה דקרא (השפיל עצמן לסוף המקרא; כל דבר שהוא בסוף קרי שפילו של דבר): 'ורשעים עוד אינם': כיון דיתמו חטאים - ורשעים עוד אינם? אלא בעי רחמי עלויהו דלהדרו בתשובה - ורשעים עוד אינם! בעא רחמי עלויהו - והדרו בתשובה.

אמר לה ההוא מינא לברוריא: כתיב (ישעיהו נד, א) 'רני עקרה לא ילדה' [פצחי רנה וצהלי לא חלה כי רבים בני שוממה מבני בעולה אמר ה'] משום דלא ילדה - רני? אמרה ליה: שטיא, שפיל לסיפיה דקרא דכתיב 'כי רבים בני שוממה מבני בעולה אמר ה'!' אלא מאי 'עקרה לא ילדה'? - רני כנסת ישראל שדומה לאשה עקרה שלא ילדה בנים לגיהנם כותייו.

אמר ליה ההוא מינא לרבי אבהו: כתיב (תהלים ג, א) 'מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום בנו' וכתוב (תהלים נד, א) [למנצח אל תשחת] 'לדוד מכתם בברחו מפני שאול במערה'; ה' מעשה הוה ברישא? מכדי מעשה שאול הוה ברישא, לכתוב ברישא?! אמר ליה: אתון דלא דרשיתון סמוכין - קשיא לכו; אנן דדרשינן סמוכים - לא קשיא לן, דאמר רבי יוחנן: סמוכין מן התורה מנין? שנאמר (תהלים קיא, ח) 'סמוכים לעד לעולם עשויים באמת וישר' (בדברי תורה כתיב אחרי 'נאמנים כל פקודיו' [סוף פסוק ז] 'סמוכים': סמיכת כל פקודיו עשויים באמת וישר, ולצורך ולא דבר רק); למה נסמכה פרשת אבשלום [תהלים פרק ג] לפרשת גוג ומגוג [תהלים פרק ב: למה רגשו גוים...]? - שאם יאמר לך אדם "כלום יש עכד [גוג] שמורד ברכו [שקם על ה' ועל משיחו] [תהלים ג, ב]" (ויבא להכחיש את דברי הנביא)? - אף אתה אמור לו "כלום יש בן שמורד באביו! אלא (והא חזינן ד) הוה [אבשלום] - הכא נמי הוה (סופיה להיות)!"

אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי: מאי דכתיב (משלי לא, כו) 'פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה? כנגד מי אמר שלמה מקרא זה? - לא אמרו אלא כנגד דוד אביו, שדר בחמשה עולמים ואמר שירה (כנגד כולם) אמר שירה לכששרתה רוח הקודש עליו):

1. דר במעי אמו ואמר שירה, שנאמר (תהלים קג, א) [לדוד] 'ברכי נפשי את ה' וכל קרבי את שם קדשו' (וכל קרבי - על שם קרבי אמו שדר בתוכו);
2. יצא לאויר העולם ונסתכל בכוכבים ומזלות ואמר שירה, שנאמר (תהלים קב, ב) 'ברכו ה' מלאכיו גבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו ברכו ה' כל צבאיו' [משרתי עשי

רצונו]; [בני משה האיר שכנראה שצריך להיות: תהלים קג, כב: ברכו ה' כל מעשיו בכל מקומות ממשלתו ברכי נפשי את ה' שהרי להלן הגמרא אומרת הני חמשה 'ברכי נפשי' ורש"י אומר: לעיל חשיב להו - וכאן יש רק ארבעה];

3. ינק משדי אמו ונסתכל בדדיה ואמר שירה, שנאמר (תהלים קג, ב) ברכי נפשי את ה' ואל תשכחי כל גמוליו; מאי 'כל גמוליו'?

אמר רבי אבהו: שעשה לה דדים במקום בינה [מהרש"א: דהיינו כנגד הלב, שבו הבינה]; ואפשר דנקט האי לישנא 'בינה' ברמז על פי מה שכתוב במסכת נדה [מה, ב] ויבן ה' את הצלע - שנתן הקב"ה בינה באשה יותר מבאיש; טעמא מאי?

אמר רב יהודה: כדי שלא יסתכל במקום ערוה. רב מתנא אמר: כדי שלא יינק ממקום הטנופת;

4. ראה במפלתן של רשעים ואמר שירה, שנאמר (תהלים קד, לה) יתמו חטאים מן הארץ ורשעים עוד אינם ברכי נפשי את ה' הללויה;

5. נסתכל ביום המיתה ואמר שירה, שנאמר (תהלים קד, א) ברכי נפשי את ה' ה' אלהי גדלת מאד הוד והדר לבשת;

מאי משמע דעל יום המיתה נאמר?

אמר רבה בר רב שילא: מסיפא דעניינא, דכתיב (תהלים קד, כט) תסתיר פניך יבהלון תוסף רוחם יגועון [ואל עפרם ישובון].

רב שימי בר עוקבא - ואמרי לה מר עוקבא - הוה שכיח קמיה דרבי שמעון בן פזי, והוה מסדר אגדתא קמיה דרבי יהושע בן לוי; אמר ליה: מאי דכתיב (תהלים קג, א) ברכי נפשי את ה' וכל קרבי את שם קדשו?

אמר ליה (הוא סבר דהכי בעי: מאי שנא 'קרבים' דנקט): בא וראה שלא כמדת הקדוש ברוך הוא מדת בשר ודם: מדת בשר ודם צר צורה על גבי הכותל ואינו יכול להטיל בה רוח ונשמה, קרבים ובני מעים, והקב"ה אינו כן: צר צורה בתוך צורה, ומטיל בה רוח ונשמה קרבים ובני מעים, והיינו דאמרה חנה (שמואל א ב, ב) אין קדוש כה' כי אין בלתיך ואין צור כאלהינו; מאי 'אין צור כאלהינו'? - אין צייר כאלהינו; מאי 'כי אין בלתיך'? אמר רבי יהודה בר מנסיא: אל תקרי כי 'אין בלתיך' אלא 'אין לבלותך': שלא כמדת הקדוש ברוך הוא מדת בשר ודם: מדת בשר ודם מעשה ידיו מבלין אותו והקב"ה מבלה מעשיו.

אמר ליה: אנא הכי קא אמינא לך: הני חמשה 'ברכי נפשי' (לעיל חשיב להו) - כנגד מי אמרן דוד? - לא אמרן אלא כנגד הקב"ה וכנגד נשמה:

1. מה הקב"ה מלא כל העולם - אף נשמה מלאה את כל הגוף;

2. מה הקדוש ברוך הוא רואה ואינו נראה - אף נשמה רואה ואינה נראית;

3. מה הקב"ה זן את כל העולם כלו - אף נשמה זנה את כל הגוף;

4. מה הקב"ה טהור - אף נשמה טהורה;

5. מה הקדוש ברוך הוא יושב בחדרי חדרים - אף נשמה יושבת בחדרי חדרים;

יבא מי שיש בו חמשה דברים הללו וישבח למי שיש בו חמשה דברים הללו.

(משום דאיירי בסופה [בתחילת דף י עמוד ב, בדברי ב' יהודה אמר רב] בסמיכת גאולה לתפלה נקט ליה:): אמר רב המנונא: מאי דכתיב (קהלת ח, א) מי כהחכם ומי יודע פשר דבר [חכמת אדם תאיר פניו ועז פניו ישנא]? - מי כהקדוש ברוך הוא שיודע לעשות פשרה בין שני צדיקים: בין חזקיהו לישעיהו; חזקיהו אמר: ליתי ישעיהו גבאי, דהכי אשכחן באליהו דאזל לגבי אחאב, שנאמר (מלכים א יח, ב) וילך אליהו להראות אל אחאב [והרעב חזק בשמרן]; ישעיהו אמר: ליתי חזקיהו גבאי, דהכי אשכחן ביהורם בן אחאב דאזל לגבי אלישע (כשהלכו על מואב הוא ויהושפט [במלכים ב ג])! מה עשה הקב"ה (דמתוך שלא היו הולכים זה אצל זה - לא היה מוכיחו על שלא נשא אשה)? - הביא יסורים על חזקיהו ואמר לו לישעיהו: לך ובקר את החולה! שנאמר (מלכים ב כ, א; ישעיהו לח, א) בימים ההם חלה חזקיהו למות ויבא אלי ישעיהו בן אמוץ הנביא ויאמר אליו כה אמר ה' צו לביתך כי מת אתה ולא תחיה; מאי 'כי מת אתה ולא תחיה'?

מת אתה בעולם הזה, ולא תחיה לעולם הבא.

אמר ליה מאי כולי האי?

אמר ליה: משום דלא עסקת בפרויה ורביה.

אמר ליה: משום דחזאי לי ברוח הקדש דנפקי מינאי בנין דלא מעלו!

אמר ליה: בהדי כבשי דרחמנא (סתריס דהקב"ה; כמו 'רישא בכבשא' (חולין צג:)) בהטמנת האפר) למה לך? מאי דמפקדת איבעי לך למעבד, ומה דניחא קמיה קודשא בריך הוא – לעביד!

אמר ליה: השתא הב לי ברתך, אפשר דגרמא זכותא ידידי ודידך ונפקי מנאי בנין דמעלו.

אמר ליה: כבר נגזרה עליך גזירה (שתמות).

אמר ליה: בן אמוץ – כלה נבואתך וצא, כך מקובלני מבית אבי

אבא (דוד שראה את המלאך וחרבו שלופה בידו) (בבבא מצאיתא דרבי יוחנן בן זבדי) בדברי הימים א פ"ב פ"ט, ולא מנע עצמו מן הרחמים): אפילו חרב חדה מונחת על צוארו של אדם – אל ימנע עצמו מן הרחמים.

אתמר נמי: רבי יוחנן ורבי אלעזר, דאמרי תרוייהו: אפילו חרב חדה מונחת על צוארו של אדם – אל ימנע עצמו מן הרחמים, שנאמר (איוב יג, טו) הן יקטלני לו איחל [אך דרכי אל פניו אוכח].

(ברכות י, ב)

אמר רב חנן: אפילו בעל החלומות אומר לו לאדם למחר הוא מת – אל ימנע עצמו מן הרחמים, שנאמר (קהלת ה, ו) כי ברוב חלומות והבלים ודברים הרבה כי את האלהים ירא; מיד (ישעיהו לח, ב) ויסב חזקיהו פניו אל הקיר ויתפלל אל ה'; מאי 'קיר'?

אמר רבי שמעון בן לקיש: מקירות לבו שנאמר (ירמיהו ד, טו) מעי מעי אוחילה קירות לבי [קירות לבי המה לי לבי לא אחרש כי קול שופר שמעתי נפשי תרועת מלחמה]; רבי לוי אמר: על עסקי הקיר; אמר לפניו: רבונו של עולם! ומה שונמית שלא עשתה אלא קיר אחת קטנה – החיית את בנה, אבי אבא (שלמה) שחפה את ההיכל כולו בכסף ובזהב על אחת כמה וכמה!

(ישעיהו לח, ג) זכר נא את אשר התהלכתי לפניך באמת ובלב שלם והטוב בעיניך עשיתי [ויבך חזקיהו בכי גדול]; מאי 'והטוב בעיניך עשיתי'?

אמר רב יהודה אמר רב: שסמך גאולה לתפלה!

רבי לוי אמר: שגנז ספר רפואות (כדי שייבקשו רחמים).

תנו רבנן [משנה פסחים פ"ד מ"ט]: ששה דברים עשה חזקיהו המלך, על שלשה הודו לו ועל שלשה לא הודו לו:

על שלשה הודו לו: גנז ספר רפואות והודו לו, כתת נחש הנחשת והודו לו, גירר עצמות אביו על מטה של חבלים (לפי שהיה רשע – בָּנָהוּ ולא נהג בו כבוד בקבורתו להוציאו כהוגן במטות זהב וכסף) והודו לו; ועל שלשה לא הודו לו:

סתם מי גיחון (מי שלוח; (בדברי הימים ב לב, ג, ד) – ולמה? – כדי שלא יבאו מלכי אשור וימצאו מים לשתות; ולא זהו גיחון הנהר הגדול, דהוא לאו בא"י הוא; אלא מעין קטן הוא סמוך לירושלים, שנאמר והורדתם אותו אל גיחון (מ"א א, ג) ומתרגמין 'ותחתון יתיה לשילוחא') ולא הודו לו, קצץ דלתות היכל ושגרם למלך אשור ולא הודו לו, עבר ניסן בניסן (קסלקא דעתא משנתקדש החדש לשם ניסן נמלך לעבר את השנה ועשאו אדר, כמו שנאמר בדברי הימים (ב לב, ו) ויועץ המלך ... לעשות הפסח בחדש השני) ולא הודו לו.

ומי לית ליה לחזקיהו ' (שמות יב, ב) החדש הזה לכם ראש חדשים [ראשון הוא לכם לחדשי השנה] – זה ניסן ואין אחד ניסן' [דומה למכילתא בא מסכת דפסחא פרשה ב] ? אלא טעה בדשמואל, דאמר שמואל 'אין מעברין את השנה ביום שלשים של אדר (ואף על פי שלא נתקדש החדש: שעדיין לא באו עדים) הואיל וראוי לקובעו ניסן'; סבר 'הואיל וראוי' לא אמרינן.

אמר רבי יוחנן משום רבי יוסי בן זמרא: 'כל התולה בזכות עצמו (שאומר בתפלתו "עשה לי בזכותי") – תולין לו בזכות אחרים, וכל התולה בזכות אחרים – תולין לו בזכות עצמו'

משה תלה בזכות אחרים, שנאמר (שמות לב, ג) זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך [אשר נשבעת להם בך ותדבר אלהם ארבה את זרעכם ככוכבי השמים וכל הארץ הזאת אשר אמרתי אתן לזרעכם ונחלו לעלם] – תלו לו בזכות עצמו, שנאמר (תהלים קו, כג) ויאמר להשמידם לולי משה

בחירו עמד בפרץ לפניו להשיב חמתו מהשחית; חזקיהו תלה בזכות עצמו, דכתיב (ישעיהו לח, ג) זכר נא את אשר התהלכתי לפניך [באמת ובלב שלם והטוב בעיניך עשיתי ויבך חזקיהו בכי גדול] - תלו לו בזכות אחרים שנאמר (מלכים ב יט, לד) וגנותי אל העיר הזאת להושיעה למעני ולמען דוד עבדי'.

והיינו דרבי יהושע בן לוי, דאמר רבי יהושע בן לוי: מאי דכתיב (ישעיהו לח, יז) הנה לשלום מר לי מר [ואתה חשקת נפשי משחת בלי כי השלכת אחרי גוך כל חטאי]? - אפילו בשעה ששיגר לו הקב"ה שלום - מר הוא לו.

(מלכים ב ד, י) נעשה נא עליית קיר קטנה [ונשים לו שם מטה ושלחן וכסא ומנורה והיה בבאו אלינו יסור שמה] רב ושמואל, חד אמר: עלייה פרועה היתה (מגולה: שניטלה תקרה שלה) וקירוה, וחד אמר: אכסדרה גדולה היתה וחלקוה לשנים; בשלמא למאן דאמר אכסדרה - היינו דכתיב 'קיר', אלא למאן דאמר 'עלייה', מאי 'קיר'?

שקירוה. בשלמא למאן דאמר עלייה - היינו דכתיב 'עליית', אלא למאן דאמר אכסדרה - מאי 'עליית'?

מעולה שבבתיים. 'ונשים לו שם מטה ושלחן וכסא ומנורה': אמר אביי, ואיתימא רבי יצחק: הרוצה להנות (משל אחרים) - יהנה (ואין איסור בדבר), כאלישע (כמו שמצינו באלישע שנהנה), ושאינו רוצה להנות (משל אחרים) - אל יהנה (ואין בדבר לא משום גסות רוח ולא משום שנאה), כשמואל הרמתי (כמו שמצינו בשמואל הרמתי שלא רצה להנות), שנאמר (שמואל א ד, יז) ותשובתו הרמתה כי שם ביתו [ושם שפט את ישראל ויבן שם מזבח לה'] (לעיל מיניה כתיב [שמואל א ד, טז] והיה מדי שנה בשנה וסבב בית אל והמצפה ושפט את ישראל וסמך ליה ותשובתו הרמתה כי שם ביתו; וכי איני יודע ששם ביתו?), ואמר רבי יוחנן: שכל מקום שהלך שם - ביתו עמו (אלא אכולהו מקומות דקרא דלעיל מיניה קאי: שכל מקום שהיה הולך שם היה נושא כל כלי תשמישי בית עמו ואהל חנייתו, שלא להנות מן אחרים).

(מלכים ב ד, ט) ותאמר אל אישה הנה נא ידעתי כי איש אלהים קדוש הוא [עבר עלינו תמיד]: אמר רבי יוסי ברבי חנינא: מכאן שהאשה מכרת באורחין יותר מן האיש; 'קדוש הוא' - מנא ידעה?

רב ושמואל, חד אמר שלא ראתה זבוב עובר על שולחנו, וחד אמר סדין של פשתן הציעה על מטתו ולא ראתה קרי עליו. 'קדוש הוא': אמר רבי יוסי ברבי חנינא: הוא קדוש, ומשרתו אינו קדוש, <שנאמר> (מלכים ב ד, כב) [ותבא אל איש האלקים אל ההר ותחזק ברגליו] ויגש גיחזי להדפה [ויאמר איש האלקים הרפה לה כי נפשה מרה לה וה' העלים ממני ולא הגיד לי] - אמר רבי יוסי ברבי חנינא: שאחזה בהוד יפיה (בבדיה).

'עובר עלינו תמיד' - אמר רבי יוסי ברבי חנינא משום רבי אליעזר בן יעקב: כל המארח תלמיד חכם בתוך ביתו ומהנהו מנכסיו - מעלה עליו הכתוב כאילו מקריב תמידין.

ואמר רבי יוסי ברבי חנינא משום רבי אליעזר בן יעקב: אל יעמוד אדם במקום גבוה ויתפלל אלא במקום נמוך ויתפלל, שנאמר (תהלים קלא) [שיר המעלות] ממעמקים קראתיך ה';

תניא נמי הכי: לא יעמוד אדם לא על גבי כסא ולא על גבי שרפרף ולא במקום גבוה ויתפלל, אלא במקום נמוך ויתפלל, לפי שאין גבהות לפני המקום, שנאמר (תהלים קלא) [שיר המעלות] ממעמקים קראתיך ה', וכתיב (תהלים קב, א) תפלה לעני כי יעטוף [ולפני ה' ישפך שיחו] (תפלה לעני - דרך עניות).

ואמר רבי יוסי ברבי חנינא משום רבי אליעזר בן יעקב: המתפלל צריך שיכוין את רגליו (II אצל II), שנאמר (יחזקאל א, ט) ורגליהם רגל ישרה [וכף רגליהם ככף רגל עגל ונצצים כעין נחשת קלל] (ורגליהם רגל ישרה = נראין כרגל אחד).

ואמר רבי יוסי ברבי חנינא משום רבי אליעזר בן יעקב: מאי דכתיב (ויקרא יט, כב) לא תאכלו על הדם [לא תנחשו ולא תעוננו]? - לא תאכלו קודם שתתפללו על דמכם

איכא דאמרי אמר רבי יצחק אמר רבי יוחנן אמר רבי יוסי ברבי חנינא משום רבי אליעזר בן יעקב: כל האוכל ושותה ואחר כך מתפלל - עליו הכתוב אומר (מלכים א יט, ט) [ותרע לעשות מכל אשר היו לפניך ותלך ותעשה לך אלהים אחרים ומסכות להכעיסני] ואותי השלכת אחרי גויך; אל תקרי 'גויך' אלא 'גאיך': אמר הקב"ה: לאחר שנתגאה זה קבל עליו מלכות שמים.

רבי יהושע אומר עד שלש שעות [שכן דרך מלכים לעמוד בשלש שעות]:
אמר רב יהודה אמר שמואל: הלכה כרבי יהושע.

הקורא מכאן ואילך לא הפסיד (שהרי הוא כאדם שקורא אחת מכל הפרשיות שבתורה, ואף על פי שלא יצא ידי קרית שמע יש לו קבול שכר כעוסק בתורה):

אמר רב חסדא אמר מר עוקבא: ובלבד שלא יאמר 'יוצר אור'.
מיתיבי: 'הקורא מכאן ואילך לא הפסיד כאדם שהוא קורא בתורה,
אבל מברך הוא שמים לפניו ואחת לאחריה' - תיובתא דרב חסדא?
תיובתא.

איכא דאמרי אמר רב חסדא אמר מר עוקבא: מאי 'לא הפסיד'? -
שלא הפסיד ברכות.

תניא נמי הכי: הקורא מכאן ואילך לא הפסיד כאדם שקורא בתורה
אבל מברך הוא שמים לפניו ואחת לאחריה

אמר רבי מני: גדול הקורא קרית שמע בעונתה יותר מהעוסק
בתורה: מדקתני 'הקורא מכאן ואילך לא הפסיד כאדם הקורא
בתורה' מכלל דקורא בעונתה עדיף.

משנה:

בית שמאי אומרים: בערב כל אדם יטה (על צדו) ויקרא, ובבקר יעמוד
שנאמר (דברים יז) [ושננתם לבניך ודברתם בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך] ובשכבך ובקומך [וכן דברים יא, יט:
ולמדתם אתם את בניכם לדבר בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך] (בשכבך דרך שכיבה; יעמוד -
דכתיב ובקומך);

ובית הלל אומרים: כל אדם קורא כדרכו (או בקימה או בשכיבה או בישיבה או
מהלך) שנאמר 'ובלכתך בדרך'; אם כן למה נאמר 'ובשכבך ובקומך' בשעה
שבני אדם שוכבים ובשעה שבני אדם עומדים.

אמר רבי טרפון: אני הייתי בא בדרך והטתי לקרות כדברי בית
שמאי, וסכנתי בעצמי מפני הלסטים.

אמרו לו: כדי היית לחוב בעצמך שעברת על דברי בית הלל!

(ברכות יא, א)

גמרא:

בשלמא בית הלל, קא מפרשי טעמייהו וטעמא דבית שמאי, אלא בית
שמאי מאי טעמא לא אמרי כבית הלל?

אמרי לך בית שמאי: אם כן נימא קרא 'בבקר ובערב' מאי 'בשכבך
ובקומך'? - בשעת שכיבה - שכיבה ממש, ובשעת קימה - קימה ממש.
ובית שמאי, האי 'ובלכתך בדרך' מאי עביד להו?

ההוא מבעי להו לכדתניא: 'בשבתך בביתך' - פרט לעוסק במצוה (לקמיה
מפרש מאי משמע), ובלכתך בדרך - פרט לחתן; מכאן אמרו: הכונס את

הבתולה - פטור (שטרוד במחשבת בעילת מצוה), ואת האלמנה - חייב (ואף על

גב דחתן נמי עוסק במצוה הוא, אי לאו קרא יתירה לא נפקא לן מקרא קמא: דכיון דעוסק במצוה לא כתיב
בקרא בהדיא, אלא מיעוטא בעלמא הוא דקא דרשינן מ'ביתך', וממעטינן מינה עוסק במלאכת מצוה, דאיכא

טרדא; אבל חתן - דטרדא דמחשבה בעלמא הוא שמחשב על עסק בתולים, אי לאו קרא יתירה - לא
אתמעוט);

מאי משמע (פרט לעוסק במצוה)?

אמר רב פפא: כי דרך (בשבתך ובלכתך הוקשו לדרך [בשבתך בביתך ובלכתך בדרך]); מה דרך
רשות - אף כל רשות;

מי לא עסקינן דקא אזיל לדבר מצוה (כלומר: מנלן דבדרך רשות לחודא איירי קרא?
הא קרא דרך סתמא כתיב, וממילא משתמע נמי מיניה דרך מצוה) ואפילו הכי אמר רחמנא
לקרי?

אם כן לכתוב רחמנא 'בשבת ובלכת', מאי 'בשבתך ובלכתך'? - בשבת
דידך ובלכת דידך - הוא דמחייבת, הא דמצוה - פטירת.

אי הכי אפילו כונס את האלמנה נמי?

האי טריד והאי לא טריד.

אי משום טרדא (דמחשבה פטרת ליה) - אפילו טבעה ספינתו בים נמי?

וכי תימא הכי נמי - אלמה אמר (כמו 'למה אמר') רבי אבא בר זבדא אמר
רב: אָבֵל (אף על פי שטרוד בצערו) חייב בכל המצוות האמורות בתורה חוץ

מן התפילין, שהרי נאמר בהם פאר, שנאמר (יחזקאל כד, יז) [האנק דם מתים אבל לא

תעשה] פארוך חבוש עליך [ונעליך תשים ברגליך ולא תעטה על שפם ולחם אנשים לא תאכל] (וכיון דבעו פאר, ואבל מתגולל בצערו בעפר אין זה פאר) ?

התם טריד טרדא דמצוה (וכיון דאנן מיעוט בעלמא דרשינן 'פרט לחתן' מסתייך אם ממעטת מיניה טרדא דמצוה), הכא טריד טרדא דרשות.

ובית שמאי ?

ההוא מבעי להו 'פרט לשלוחי מצוה'.

ובית הלל אמרי: (נהי נמי דקרא למדרש מיניה 'פרט לחתן' אתא -) ממילא שמע מינה (בלכת דידך הוא דמחייבת, אלמא) דאפילו בדרך נמי קרי.

תנו רבנן: 'בית הלל אומרים: עומדין וקורין יושבין, וקורין ומטין וקורין, הולכין בדרך וקורין, עושין במלאכתן וקורין (לקמן מוקמינן לה בפרק שני (דף טז.)) ; ומעשה [המעשה בספרי ואתחנן פסקא לד] כרבי ישמעאל ורבי אלעזר בן עזריה שהיו מסובין במקום אחד, והיה רבי ישמעאל מוטה ורבי אלעזר בן עזריה זקוף; כיון שהגיע זמן קריאת שמע - הטה רבי אלעזר (כבית שמאי) וזקף רבי ישמעאל; אמר לו רבי אלעזר בן עזריה לרבי ישמעאל: ישמעאל אחי! אמשול לך משל למה הדבר דומה: משל לאחד שאומרים לו "זקנך" (נאה ו) מגודל", (והוא) אמר להם " (הואיל וקלטתם אותו - אף הוא: הגדול הזה) יהיה כנגד המשחיתים (יהיה נתון לתער ולמספרים שאביא עליהם ואשחיתנו) " - אף כך אתה: כל זמן שאני זקוף אתה מוטה, עכשיו כשאני הטתי אתה זקפת (הרי אני כמקלט את מעשיך שהיית מוטה, ואתה נזקפת) ?

אמר לו: אני עשיתי כדברי בית הלל ואתה עשית כדברי בית שמאי, ולא עוד אלא שמא יראו התלמידים ויקבעו הלכה לדורות' מאי 'ולא עוד' ?

וכי תימא בית הלל נמי אית להו מטיין (דבמטין נמי שרו, כדאמרינן לעיל מטיין וקורין) - הני מילי דמטה ואתא מעיקרא, אבל הכא - כיון דער השתא הוית זקוף והשתא מוטה (כיון דעד השתא היית זקוף ועכשיו הטיית), (אם לא נזקפתי אני), אמרי 'שמע מינה כבית שמאי סבירא להו' שמא יראו התלמידים ויקבעו הלכה לדורות.

תני רב יחזקאל: עשה כדברי בית שמאי - עשה, כדברי בית הלל - עשה;

רב יוסף אמר: עשה כדברי בית שמאי לא עשה ולא כלום, דתנן [סוכה פ"ב מ"ז]: 'מי שהיה ראשו ורובו בסוכה ושלחנו בתוך הבית: בית שמאי פוסלין ובית הלל מכשירין; אמרו להם בית הלל לבית שמאי: מעשה שהלכו זקני בית שמאי וזקני בית הלל לבקר את רבי יוחנן בן החורנית, מצאוהו שהיה ראשו ורובו בסוכה ושלחנו בתוך הבית ולא אמרו לו כלום!'

אמרו להם: משם ראינו? אף הם אמרו לו: אם כן היית נוהג - לא קיימת מצות סוכה מימך! (וכי היכי דעשה כדברי בית הלל לא עשה ולא כלום לדברי בית שמאי, אף העושה כדברי בית שמאי לא עשה ולא כלום לדברי בית הלל) !

רב נחמן בר יצחק אמר: עשה כדברי בית שמאי - חייב מיתה, דתנן [ברכות פ"א מ"ג]: 'אמר רבי טרפון: אני הייתי בא בדרך והטתי לקרות כדברי בית שמאי, וסכנתי בעצמי מפני הלסטים! אמרו לו: כדאי היית לחוב בעצמך שעברת על דברי בית הלל!'

משנה:

בשחר מברך שתיים לפניו ואחת לאחריה, ובערב מברך שתיים לפניו ושתיים לאחריה: אחת ארוכה ואחת קצרה (אשתים לאחריה דערבית קאי (נ"א: ארוכה = אמת ואמונה, קצרה = השכיבנו)) (כדאמר בברכות ירושלמי: שבע ברכות הללו על שם (תהלים קיט, קסד) שבע ביום הללתיך); מקום שאמרו להאריך אינו רשאי לקצר, לקצר אינו רשאי להאריך, לחתום (ב'ברוך') אינו רשאי שלא לחתום, שלא לחתום (כגון ברכת הפירות ומצות) אינו רשאי לחתום.

גמרא:

מאי מברך (שתיים לפניו דשחר מאי ניהו) ?
אמר רבי יעקב אמר רבי אושעיא:

(ברכות יא, ב) (ישעיהו מה, ז) **יוצר אור ובורא חשך** עשה שלום ובורא רע אני ה' עשה כל אלה. (לקמיה מפרש אידך מאי היא, דאילו ברכה דישתבח אינה מן המנין שהיא לאחר פסוקי דזמרה כמו ברכת הלל, ואומרים אותה קודם זמן קריאת שמע אם ירצו.)

לימא 'יוצר אור ובורא נוגה' ?
 כדכתיב קאמרינן (כתיב בקרא יוצר אור ובורא חשך עושה שלום ובורא רע).
 אלא מעתה 'עושה שלום ובורא רע' מי קא אמרינן כדכתיב? : אלא כתיב 'רע' וקרינן 'הכל', לישנא מעליא, הכא נמי לימא 'נוגה' לישנא מעליא?
 אלא אמר רבא: כדי להזכיר מדת יום בלילה ומדת לילה ביום.
 בשלמא מדת לילה ביום, כדאמרינן 'יוצר אור ובורא חשך', אלא מדת יום בלילה היכי משכחת לה?
 אמר אביי: 'גולל אור מפני חשך וחשך מפני אור'.
 ואידך [הברכה השניה לפני קרית שמע] מאי היא?
 אמר רב יהודה אמר שמואל: 'אהבה רבה'; וכן אורי ליה רבי אלעזר לרבי פדת בריה: 'אהבה רבה'.
 תניא נמי הכי: 'איך אומדים' אהבת עולם' אלא 'אהבה רבה';
 ורבנן אמרי אהבת עולם, וכן הוא אומר (ירמיהו לא, ב) [מרחוק ה' נראה לי] ואהבת עולם אהבתך על כן משכתיך חסד.

אמר רב יהודה אמר שמואל: השכים לשנות עד שלא קרא קרית שמע, צריך לברך; משקרא קרית שמע אינו צריך לברך, שכבר נפטר באהבה רבה (שיש בה מעין ברכת התורה) ותן בלבנו ללמוד וללמוד לשמור ולעשות ולקיים את כל דברי תלמוד תורתך ותלמוד חקי רצונך).

אמר רב הונא: למקרא צריך לברך, ולמדרש אינו צריך לברך (מדרש הוא קרוב למקרא, כגון מכילתא וספרא וספרי שהם מדרשי מקראות);
 ורבי אלעזר אמר: למקרא ולמדרש צריך לברך, למשנה אינו צריך לברך;
 ורבי יוחנן אמר: אף למשנה נמי צריך לברך אבל לתלמוד (גירסת רש"י: 'לגמרא') אינו צריך לברך (אפילו קודם אהבה רבה קאמר, והכי מוכח מילתא בפרק שני);
 ברכות יא, ב: ורבא אמר: אף לתלמוד (גירסת רש"י: 'לגמרא') צריך לברך (שהוא עיקר התורה שממנו הוראה יוצאה; 'גמרא' היינו סברת טעמי משנה, ותירוצי משניות הסותרות זו את זו, וחסורי מחסרה), דאמר רב חייא בר אשי: זימנין סגי אין הוה קאימנא קמיה דרב לתנוויי פרקין בספרא דבי רב - הוה מקדים וקא משיידיה וברייך (ברכת התורה) ומתני לן פרקין.

מאי מברך?
 אמר רב יהודה אמר שמואל: ' [בא"י אמ"ה] אשר קדשנו במצותיו וצונו לעסוק בדברי תורה'.
 ורבי יוחנן מסיים (דבעי פתיחה ב'ברוך' וחתומה ב'ברוך') בה הכי: 'הערב נא ה' אלהינו את דברי תורתך בפנינו' (יערבו עלינו לעסוק בהם מאהבה) ובפיפיות עמך בית ישראל ונהיה אנחנו וצאצאינו וצאצאי עמך בית ישראל כלנו יודעי שמך ועוסקי תורתך ברוך אתה ה' המלמד תורה לעמו ישראל'; (ולא גרסינן 'בא"י' למדני חקך, שאין זו ברכה והודאה על שעבר אלא לשון בקשה, ודוד - כי אמרה (בתהלים קיט, יב) - לא לשם ברכה אמרה אלא בלשון בקשה, והכי קאמר: ה' שאתה ברוך - למדני חקך).
 ורב המנונא אמר: 'אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו ברוך אתה ה' נותן התורה';
 אמר רב המנונא: זו היא מעולה שבברכות (שבברכות התורה, לפי שיש בה הודאה למקום וקילוס לתורה ולישראל) - הלכך לימרינהו לכולהו.

תנן התם (במסכת תמיד [פ"ה מ"א] דהתם מסדר לכוליה סדר עבודת השחר, וקאמר דלאחר שסדרו האברים על גבי הכבש ומלחום - ירדו ובאו להם ללשכת הגזית לקרות את שמע, והדר תני): **'אמר להם הממונה** (והוא סגן הכהנים, כדאיתא ביומא 'היינו סגן היינו ממונה' (בפירוש"י שם טו:); **"ברכו ברכה אחת"** (לקמן מפרש מאי היא, ומן הברכות שלפני קרית שמע היא), **והם ברכו, וקראו עשרת הדברות, שמע, והיה אם שמוע, ויאמר; וברכו את העם** (ע"פ העם) **שלוש ברכות, אמת, ויציב, ועבודה** (בשביל העבודה שעשו היו מברכין אחריה 'רצה ה' אלהינו עבודת עמך ישראל ואשי ישראל ותפלתם תקבל ברצון ברוך המקבל עבודת עמו ישראל ברצון; אי נמי 'שאותך לבדך ביראה נעבוד'), **וברכת כהנים** (לברך את העם,

ובשאר תפלה לא היה להם פנאי; ואף זמן קריאת שמע לא הגיע, כדאמר במסכת יומא (דף לו ע"ב) *הקורא את שמע עם אנשי משמר ועם אנשי מעמד לא יצא לפי שאנשי משמר מקדימין וכו'*; *ובשבת מוסיפין ברכה אחת* (לקמיה מפרש לה) *למשמר היוצא* (שהמשמרות מתחלפות ביום השבת, כדאמרינן במסכת סוכה (דף נז): *'משמר היוצא עושה תמיד של שחר ומוספין, ומשמר הנכנס עושה תמיד של בין הערבים ובזיכין'*).

מאי *'ברכה אחת'* (דקתני רישא) *'(איזו מן הברכות הוא אומר) ?*
 כי הא דרבי אבא ורבי יוסי בר אבא אקלעו לההוא אתרא, בעו מנייהו: *"מאי 'ברכה אחת'?"* לא הוה בידיהו, ואתו שיילוהו לרב מתנה; לא הוה בידיה, אתו שיילוהו לרב יהודה; אמר להו: הכי אמר שמואל: אהבה רבה.
 ואמר רבי זריקא אמר רבי אמי אמר רבי שמעון בן לקיש: יוצר אור!

כי אתא רב יצחק בר יוסף, אמר: הא דרבי זריקא - לאו בפירוש אתמר אלא מכללא אתמר (לא שמע מפי ריש לקיש שאמר בפירוש *'מאי ברכה אחת'?* - יוצר אור), דאמר רבי זריקא אמר רבי אמי אמר רבי שמעון בן לקיש: זאת (דקתני *'ברכו ברכה אחת'*) אומרת: ברכות אין מעכבות זו את זו (בירך את האחת ולא בירך את השניה - נפקא מיהא ידי חובתו בההיא שבירך, ואין חברתה מעכבת לומר שאין זו מועלת בלא זו; ומהכא שמע רבי זריקא דסבירא ליה לריש לקיש דהך ברכה אחת - יוצר אור היא): אי אמרת בשלמא יוצר אור הו אמרי (ולא אהבה רבה, ואף על גב דמטא ליה זמנא - שאף בלילה ראוי לומר, כל שכן דכיון דאמרי יוצר אור ודאי מטיא זמנה, ואפילו הכי לא אמרי אלא יוצר אור ותו לא אמרי לה), היינו (דקאמר שמע מינה) דברכות אין מעכבות זו את זו: דלא קא אמרי אהבה רבה!

(ברכות יב, א)
 אלא אי אמרת אהבה רבה הו אמרי [ולא אמרו יוצר אור], מאי *'ברכות אין מעכבות זו את זו'* (הכי שמע מינה)? דלמא האי דלא אמרי יוצר אור - משום דלא מטא זמן יוצר אור, וכי מטא זמן יוצר אור הו אמרי (ואף על גב דקרו אינהו קרית שמע - לא מטא זמניה, כדאמרינן בעלמא (יומא לו): *'הקורא את שמע עם אנשי משמר לא יצא'*, שאנשי משמר מקדימין)?
 ואי מכללא (וכי אמר ליה מכללא) - מאי (מאי גריעותא איכא, דאמר *'לאו בפירוש אתמר'?* הא שפיר מצי למשמע מכללא דיוצר אור קא אמרי)?
 (ומשנינן: ליכא למשמע מהכא) דאי מכללא, (דילמא) לעולם (אימא לך) אהבה רבה הו אמרי, וכי מטא זמן יוצר אור הו אמרי ליה, ומאי *'ברכות אין מעכבות זו את זו'* - סדר ברכות (אם הקדים המאוחרות)?

'וקורין עשרת הדברות שמע והיה אם שמוע ויאמר אמת ויציב ועבודה וברכת כהנים'; אמר רב יהודה אמר שמואל: אף בגבולין בקשו לקרות כן (לקבוע עשרת הדברות בקריאת שמע), אלא שכבר בטלום מפני תרעומת המינין (המינין = עכו"ם: שלא יאמרו לעמי הארץ: אין שאר תורה אמת ותדעו שאין קורין אלא מה שאמר הקדוש ברוך הוא ושמעו מפיו בסיני).
 תניא נמי הכי: *'רבי נתן אומר: בגבולין בקשו לקרות כן, אלא שכבר בטלום מפני תרעומת המינין'*.
 רבה בר בר חנה סבר למקבעינהו בסורא; אמר ליה רב חסדא: כבר בטלום מפני תרעומת המינין!
 אמימר סבר למקבעינהו בנהרדעא; אמר ליה רב אשי: כבר בטלום מפני תרעומת המינין.
'ובשבת מוסיפין ברכה אחת למשמר היוצא';
 מאי *'ברכה אחת'?*

אמר רב חלבו: משמר היוצא אומר למשמר הנכנס: *"מי ששכן את שמו בבית הזה - הוא ישכין ביניכם אהבה ואחוה ושלום וריעות"*.

מקום שאמרו להאריך:
 פשיטא! היכא דקא נקיט כסא דחמרא בידיה וקסבר דשכרא הוא, ופתח ומברך אדעתא דשכרא וסיים בדחמרא (תחלת הברכה אמר על מנת *'שהכל'*, וכיון שהגיע ל'מלך העולם' נזכר שהוא יין, ואמר *'פרי הגפן'*) - (פשיטא לן ד) יצא, דאי נמי (דהא אפילו סיים כל הברכה כדעת פתיחתה ו) אם אמר *'שהכל נהיה בדברו'* - יצא, דהא תנן (ברכות פ"ו מ"ב): *'על כולם אם אמר שהכל נהיה בדברו יצא'*; אלא (קא מבעיא לן) היכא דקא נקיט כסא דשכרא בידיה וקסבר דחמרא

הוא, פתח ובריך אדעתא דחמרא (כדי לסיים 'בורא פרי הגפן', וכשהגיע ל'מלך העולם' נזכר שהוא שכר) וסיים בדשכרא ('שהכל') - מאי? בתר עיקר ברכה אזלינן (ועיקר ברכה אדעתא דיין נאמרה, והוי כמו שטיים ביי, ואין ברכת היין מוציאה ידי ברכת שכר: שאין השכר מן הגפן)? או בתר חתימה אזלינן? תא שמע:

'שחרית פתח ב'יוצר אור' (כלומר: אדעתא דלימא יוצר אור, כשאמר 'מלך העולם' נזכר) וסיים ב'מעריב ערבים' ('אשר בדברו מעריב ערבים') - לא יצא; פתח ב'מעריב ערבים' וסיים ב'יוצר אור' - יצא; ערבית פתח ב'מעריב ערבים' וסיים ב'יוצר אור' - לא יצא; פתח ב'יוצר אור' וסיים ב'מעריב ערבים' - יצא; כללו של דבר: הכל הולך אחר החתום!?

שאני התם דקאמר 'ברוך יוצר המאורות' (כלומר: דלמא פתיחה אינה כלום, והא דקתני יצא' - לפי שחזר וחזתם בה ב'ברוך יוצר המאורות', ועל ידי חתימתה קאמר דיצא, אלא 'שהכל', שאין חותם בה בברוך, ופתיחתה אדעתא דבורא פרי הגפן הוא - אימא דלא יצא!).

הניחא לרב, דאמר: כל ברכה שאין בה הזכרת השם אינה ברכה - שפיר, אלא לרבי יוחנן, דאמר: כל ברכה שאין בה מלכות אינה ברכה - מאי איכא למימר (היכי נפיק משום חתימתה? הא אין מלכות בחתימתה)? אלא כיון דאמר רבה בר עולא 'כדי להזכיר מדת יום בלילה ומדת לילה ביום', כי קאמר ברכה ומלכות מעיקרא - אתרוייהו קאמר (אלא לא תימא משום חתימתה יצא, אלא פתיחתה נמי מעלייתא היא, ולא תפשוט מיניה לחמרא ושכרא: דלגבי ברכות ערבית ושחרית - הוא דמצי למימר דכי פתח בזו וסיים בזו יצא, דהא כי פתח בשחרית אדעתא דמעריב ערבים - הוה דעתיה לאדכורי בה מדת היום בלילה, כגון 'גולל אור', וכי פתח ערבית אדעתא דיוצר אור - הוה דעתיה לאדכורי בה מדת לילה, כגון 'ובורא חשך' - הלכך אדעתא דתרוייהו הויא). תא שמע מסיפא: 'כללו של דבר הכל הולך אחר החתום'; 'כללו של דבר' לאתויי מאי? לאו לאתויי הא דאמרן (כגון שכרא וחמרא)? לא, לאתויי נהמא ותמרי.

היכי דמי? אילימא דאכל נהמא וקסבר דתמרי אכל, ופתח אדעתא דתמרי וסיים בדנהמא - היינו בעיין (דהא ברכת התמרים 'על העץ ועל פרי העץ' אינה עולה לברכת הלחם, ואי בהא פשטת דהכל הולך אחר חתום ברכות - הוא הדין לחמרא ושכרא)? לא! צריכא כגון דאכל תמרי וקסבר נהמא אכל, ופתח בדנהמא וסיים בדתמרי - יצא, דאפילו סיים בדנהמא נמי יצא; מאי טעמא? - דתמרי נמי מיזון זייני.

אמר רבה בר חנינא סבא משמיה דרב: כל שלא אמר 'אמת ויציב' שחרית (כמו שתקנוה), ו'אמת ואמונה' ערבית - לא יצא ידי חובתו, שנאמר (תהלים צב, ג) להגיב בבקר חסדך ואמונתך בלילות (וברכת אמת ויציב כולה על חסד שעשה עם אבותינו היא: שהוציאם ממצרים, ובקע להם הים, והעבירם; וברכת אמת ואמונה מדבר בה אף על העתידות שאנו מצפים שיקיים לנו הבטחתו ואמונתו: לגאלנו מיד מלכים ומיד עריצים, ולשום נפשנו בחיים, ולהדריכנו על במות אויבינו, כל אלה הנסים התדירים תמיד).

ואמר רבה בר חנינא סבא משמיה דרב: המתפלל, כשהוא כורע (באבות ובהודאה) - כורע ב'ברוך', וכשהוא זוקף - זוקף בשם (וזוקף את עצמו כשהוא מזכיר את השם).

אמר שמואל: מאי טעמא דרב? - דכתיב (תהלים קמו, ח) [ה'פקח עורים] ה'זקף כפופים [ה'אהב צדיקים].

מיתבי (מלאכי ב, ה) [בריתי היתה אתו החיים והשלום ואתנם לו מורא ויראניו] מפני שמי נחת הוא ('נחת' = לשון הכנעה) [כלומר: כשאומרים את השם צריך לכרוע]? מי כתיב 'בשמי'? 'מפני שמי' כתיב [ולכן קורעים לפני אמירת השם]. אמר ליה שמואל לחי'א בר רב: בר אוריאן! תא ואימא לך מלתא מעלייתא דאמר אבוך! הכי אמר אבוך: 'כשהוא כורע - כורע בברוך, כשהוא זוקף - זוקף בשם'.

(ברכות יב, ב) רב ששת, כי כורע - כורע כחיזרא (שבט ביד אדם, וחובטו כלפי מטה בבת אחת); כי קא זקיף - זקיף כחי'וא (בנחת: ראשו תחלה ואחר כך גופו, שלא תראה כריעתו עליו כמשוי, 'כחי'א' - כנחש הזה: כשהוא זוקף עצמו - מגביה הראש תחלה, ונזקף מעט מעט).

ואמר רבה בר חנינא סבא משמיה דרב: כל השנה כולה אדם מתפלל 'האל הקדוש' 'מלך אוהב צדקה ומשפט' חוץ מעשרה ימים שביין ראש

השנה ויום הכפורים, שמתפלל 'המלך הקדוש' (לפי שבימים הללו הוא מראה מלכותו לשפוט את העולם) 'והמלך המשפט' (כמו 'מלך המשפט', כמו נושאי הארון הברית (יהושע ג, יד) כמו ארון הברית, וכן המסגרות המכונות (מלכים ב טז, יז) שהוא כמו מסגרות המכונות, וכן העמק הפגרים (ידמיה לא, ט) כמו עמק הפגרים); ורבי אלעזר אמר: אפילו אמר 'האל הקדוש' – יצא, שנאמר (ישעיהו ה, טז) ויגבה ה' צבאות במשפט והאל הקדוש נקדש בצדקה; אימתי 'ויגבה ה' צבאות במשפט'? – אלו עשרה ימים שמראש השנה ועד יום הכפורים, וקאמר 'האל הקדוש'!

מאי הוה עלה?
אמר רב יוסף: 'האל הקדוש' ו'מלך אוהב צדקה ומשפט'.
רבה אמר: 'המלך הקדוש' ו'המלך המשפט'.
והלכתא כרבה.

ואמר רבה בר חיננא סבא משמיה דרב: כל שאפשר לו לבקש רחמים על חבירו ואינו מבקש – נקרא חוטא, שנאמר (שמואל א יב, כד) גם אנכי חלילה לי מחטא לה' מחדול להתפלל בעדכם [והוריתי אתכם בדרך הטובה והישרה].

אמר רבא: אם תלמיד חכם הוא – צריך שיחלה עצמו עליו (הכי גרסינן): ואם תלמיד חכם הוא וצריך לרחמים צריך שיחלה עצמו עליו: אם תלמיד חכם הוא זה שצריך לרחמים – צריך שיחלה חבירו עצמו עליו);

מאי טעמא? אילימא משום דכתיב (שמואל א כב, ח) [כי קשרתם כלכם עלי ואין גלה את אזני ברכת בני עם בן ישי] ואין חולה מכם עלי וגולה את אזני [כי הקים בני את עבדי עלי לארב כיום הזה]! די למא מלך שאני?

אלא מהכא (תהלים לה, יג) ואני בחלותם לבושי [שק עניתי בצום נפשי ותפלתי על חיקי תשוב] (על דואג ואחיתופל הוא אומר, שהיו תלמידי חכמים), ואמר רבה בר חיננא סבא משמיה דרב: כל העושה דבר עבירה ומתבייש בו – מוחליין לו על כל עונותיו שנאמר (יחזקאל טז, טג) למען תזכרי ובשת ולא יהיה לך עוד פתחון פה מפני כלמתך בכפרי לך לכל אשר עשית נאם ה' אלהים! די למא צבור שאני.

אלא מהכא: (שמואל א כח, טו) ויאמר שמואל אל שאול למה הרגזתני להעלות אותי ויאמר שאול צר לי מאד ופלשתים נלחמים בי וה' סר מעלי ולא ענני עוד גם ביד הנביאים גם בחלומות ואקראה לך להודיעני מה אעשה – (גם בחלומות גם בנביאים) ואילו 'אורים ותמים' לא קאמר, משום דקטליה לנוב עיר הכהנים (לפי שנתבייש ממנו שלא יאמר לו "אתה גרמת לעצמך שלא נענית באורים ותומים לפי שהרגת את הכהנים"). ומניין דאחילו ליה מן שמיא?

שנאמר (שמואל א כח, יט) [ויתן ה' גם את ישראל עמך ביד פלשתים] ומחר אתה ובניך עמי [גם את מחנה ישראל יתן ה' ביד פלשתים] ואמר רבי יוחנן: 'עמי' = במחיצתי;

ורבנן אמרי מהכא (שמעינן דאחילו לו): (שמואל ב כא, ו) [ינתן לנו שבעה אנשים מבניו] והוקענום לה' בגבעת שאול בחיר ה' [ויאמר המלך אני אתן] (גבעונים אמרו לדוד בסוף ימיו שהיה רעב שלש שנים, וישאל דוד בה' [שמואל ב כא, א] ויאמר ה' אל שאול ואל בית הדמים על אשר המית את הגבעונים: שהרג את הכהנים שהיו מספיקים לגבעונים לחם ומים; שהגבעונים – נתנם יהושע חוטבי עצים ושואבי מים למזבח; [שמואל ב כא, ג] ויאמר דוד אל הגבעונים ובמה אכפר לכם וברכו את נחלת ה' והם אמרו לו יתן לנו שבעה אנשים מבניו והוקענום בגבעת שאול) – יצתה בת קול ואמרה: 'בחיר ה' (דודאי הם לא אמרו 'בחיר ה', שהרי לגנותו היו באין ולא לכבודו).

אמר רבי אבהו בן זוטרתא אמר רבי יהודה בר זבידא: בקשו לקבוע פרשת בלק בקריאת שמע, ומפני מה לא קבעוה? משום טורח צבור;

מאי טעמא? אילימא משום דכתיב בה (במדבר כג, כג) אל מוציאם ממצרים [כתועפת ראם לן] – לימא פרשת רבית ופרשת משקלות, דכתיב בהן יציאת מצרים (פרשת רבית: אל תקח מאתו נשך ותרבית וגו' (ויקרא כה, לו) וסמיך ליה יציאת מצרים [ויקרא כה, לח]: אני ה' אלקיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים לתת לכם את ארץ כנען להיות לכם לאלקים], ופרשת משקלות: אבני צדק וגו' (ויקרא יט, יז); סיפיה דקרא אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים)!

אלא אמר רבי יוסי בר אבין: משום דכתיב בה האי קרא (במדבר כד, ט) כרע שכב כארי וכלביא מי יקימנו מברכיך ברוך ואריך ארוך ('כרע שכב' דדמי ל'בשכבך ובקומך' שהקדוש ברוך הוא שומרנו בשכבנו ובקומנו לשכב שלום ושקטים כארי וכלביא)? ולימא האי פסוקא ותו לא (ולכא טורח צבור)?

גמירי: כל פרשה דפסקה משה רבינו – פסקינן, דלא פסקה משה רבינו – לא פסקינן.

פרשת ציצית, מפני מה קבעוה?

אמר רב יהודה בר חביבא: מפני שיש בה חמשה דברים: 1. מצות ציצית, 2. יציאת מצרים, 3. עול מצות (ועשיתם את כל מצותי), 4. ודעת

מינים (אותם ההופכים טעמי התורה למדרש טעות ואילול), 5. הרהור עבירה והרהור עבודה זרה.

בשלמא הני תלת - מפרשן: עול מצות, דכתיב (במדבר טו, לט) [והיה לכם לציצית] וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה' [ועשיתם אתם ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זנים אחריהם]; ציצית - דכתיב ועשו להם ציצית (במדבר טו, לח) [דבר אל בני ישראל ואמרת אלהם] ועשו להם ציצית [על כנפי בגדיהם לדרתם ונתנו על ציצת הכנף פתיל תכלת]; יציאת מצרים - דכתיב (במדבר טו, מא) [אני ה' אלקיכם] אשר הוצאתי [אתכם מארץ מצרים] להיות לכם לאלקים אני ה' אלקיכם], אלא דעת מינים הרהור עבירה והרהור עבודה זרה מנלן? דתניא [ספרי שלח פסקא קטו, בשנויים מעטים]: (במדבר טו, לט) [והיה לכם לציצית וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה' ועשיתם אתם ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זנים אחריהם] 'אחרי לבבכם' זו מינות [בספרי: 'מינות כנען'], וכך הוא אומר (תהלים יד, א; תהלים נג, ב) אמר נבל בלבו אין אלהים (ואין לך נבל מן ההופך דברי אלהים חיים); 'אחרי עיניכם' זה הרהור עבירה, שנאמר (שופטים יד, ג) [ויאמר לו אביו ואמו האין בבנות אחיך ובכל עמי אשה כי אתה הולך לקחת אשה מפלשתים הערלים] ויאמר שמשון אל אביו אותה קח לי כי היא ישרה בעיני; 'אתם זונים' זה הרהור עבודה זרה, וכך הוא אומר (שופטים ח, ג) [ויהי כאשר מת גדעון וישבו בני ישראל] ויזנו אחרי הבעלים [וישימו להם בעל ברית לאלקים].

משנה:

מזכירין יציאת מצרים (פרשת ציצית בקרית שמע) בלילות (ואף על פי שאין לילה זמן ציצית, דכתיב וראיתם אותו וזכרתם (במדבר טו, לט) - אומרים אותה בלילה מפני יציאת מצרים שבה); אמר רבי אלעזר בן עזריה: הרי אני כבן שבעים שנה (כבר הייתי נראה זקן, ולא זקן ממש: שבאת עליו שיבה יום שהעבירו רבן גמליאל מנשיאותו ומינו רבי אלעזר בן עזריה נשיא, כדאייתא לקמן בפרק 'תפלת השחר' (כח)). ולא זכיתי שתאמר יציאת מצרים בלילות עד שדרשה בן זומא (ואותו היום דרש בן זומא מקרא זה): שנאמר (דברים טז, ג) [לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עני כי בחפזו יצאת מארץ מצרים] למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חיך: 'ימי חיך' - הימים; 'כל ימי חיך' - הלילות! וחכמים אומרים: 'ימי חיך' - העוה"ז; 'כל' - להביא לימות המשיח.

גמרא:

תניא [תוספתא ברכות פ"א מ"א]: 'אמר להם בן זומא לחכמים: וכי מזכירין יציאת מצרים לימות המשיח? והלא כבר נאמר (ירמיהו כג, ו) [לכן] הנה ימים באים נאם ה' ולא יאמרו עוד חי ה' אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים (שם, פסוק) כי אם חי ה' אשר העלה ואשר הביא את זרע בית ישראל מארץ צפונה ומכל הארצות אשר הדחתים שם [וישבו על אדמתם]!'

אמרו לו: לא שתעקר יציאת מצרים ממקומה, אלא שתהא שעבוד מלכיות עיקר ויציאת מצרים טפל לו; כיוצא בו אתה אומר (בראשית לה, י) [ויאמר לו אלקים שמך יעקב] לא יקרא שמך עוד יעקב כי אם ישראל יהיה שמך [ויקרא את שמו ישראל]:

(ברכות יג, א)

לא שיעקר יעקב ממקומו (שהרי מצינו שקראו הקב"ה יעקב אחר זאת ברדתו למצרים, שנאמר ויאמר אלהים לישראל ויאמר יעקב יעקב ויאמר הנני (בראשית מו, ב)), אלא ישראל עיקר ויעקב טפל לו; [תוספתא ברכות פ"א מ"ב] וכן הוא אומר "ישעיהו מג, יח) אל תזכרו ראשונות וקדמוניות אל תתבוננו: 'אל תזכרו ראשונות' זה שעבוד מלכיות, 'וקדמוניות אל תתבוננו' - זו יציאת מצרים;

(בתר' אל תזכרו ראשונות' כתיב (ישעיהו מג, יט)) הנני עושה חדשה עתה תצמח [הלוא תדעו אף אשים במדבר דרך בישמון נהרות] - תני רב יוסף: זו מלחמת גוג ומגוג; משל למה הדבר דומה? - לאדם שהיה מהלך בדרך ופגע בו זאב, וניצל ממנו, והיה מספר והולך מעשה זאב; פגע בו ארי וניצל ממנו - והיה מספר והולך מעשה ארי; פגע בו נחש וניצל ממנו - שכח מעשה שניהם והיה מספר והולך מעשה נחש; אף כך ישראל: צרות אחרונות משכחות את הראשונות.

תני בר קפרא: 'כל הקורא לאברהם אברהם עובר בעשה, שנאמר (בראשית יז, ה) [ולא יקרא עוד את שמך אברהם] והיה שמך אברהם' (כי אב המון גוים נתתיך); רבי אליעזר אומר*: עובר בלאו, שנאמר 'ולא יקרא עוד את שמך אברהם'. אלא מעתה הקורא לשרה שרי הכי נמי?

התם קודשא בריך הוא אמר לאברהם (בראשית יז, טו) [ויאמר אלקים אל אברהם] שרי אשתך לא תקרא את שמה שרי כי שרה שמה
 אלא מעתה הקורא ליעקב 'יעקב' הכי נמי?
 שאני התם: דהדר אהדריה קרא, דכתיב (בראשית מז, ב) ויאמר אלהים לישראל במראות הלילה ויאמר יעקב יעקב [ויאמר הנני].
 מתיב רבי יוסי בר אבין, ואיתימא רבי יוסי בר זבידא: (עודא ט, ז) אתה הוא ה' האלהים אשר בחרת באברהם [והוצאתו מאור כשדים ושמת שמו אברהם]! ?
 אמר ליה: התם נביא הוא דקא מסדר לשבחיה דרחמנא מאי דהוה מעיקרא (אשר בחרת בו בהיות שמו אברהם ושמת שמו אברהם).

[*תני בר קפרא: כל הקורא... רבי אליעזר אומר: אם דברי התנא קמא הם דברי בר קפרא עצמו, כיצד שם עצמו לפני רבי אליעזר? וכי לא ידע את דברי רבי אליעזר? אלא ודאי – אם הגירסא היא אמנם שהתנא השני הוא רבי אליעזר, מוכרח שהתנא קמא אינו בר קפרא. לחילופין, התנא קמא הוא בר קפרא, והחולק הוא רבי אלעזר ולא רבי אליעזר.]

הדרן עלך מאימתי